

„Prügikasti,“ naeris poiss ja tal oli sedavõrt hea meel, et isegi keeleots kippus alumise huule ja hammaste vahele, nagu näpiks ta kellegi väikese sõrme küünt.

„Kuis nii? Kes näd sinna viis? Kes käskis viia?“

„Tigapuu,“ vastas poiss, kes püüdis asja võimalikult keeruliseks teha.

„Tigapuu?“ imestas Ollino. „Kuidas võis Tigapuu lasta Goethe ja Schilleri prügikasti viia?“

„Tõi lihtsalt Jürka siia ja ütles: võta need siit ja toimeta välja, ning Jürka toimetaski,“ seletas Vutt.

„Tõsijutt,“ kinnitas ka Sikk, kes seni oli eesriide taga kahe tooli vahel „pumbanud“.

„Paas, kuidas sellega oli, teie peate teadma?“ pöördus Ollino Indreku poole.

„Mina kuulen ja näen seda asja esimest korda,“ vastas Indrek.

„Kus te siis olite, kui seda tehti? Käisite ehk õhtul väljas?“

„Ei, olin kõik aeg kodu ja siin toas.“

„Kuidas on see siis võimalik, et te midagi ei tea?“ küsis Ollino pisut kõrgendatud toonil, sest tema kannatus hakkas juba kaduma.

„Mina heitsin varem magama, pärast seda vist,“ arvas Indrek.

„Kutsuge Jürka,“ käsutas Ollino. Aga kui ta selgelt küsis, kuhu ta pani Goethe ja Schilleri, küsis see vastu:

„Mis asjad?“

„Need kujud sealt kapi otsast,“ seletas Ollino.

„Mina pole neid kuhugi pannud,“ vastas Jürka.

„Taga targemaks!“ hüüdis Ollino nõutult. See asi kippus tal tõesti rahu kallale. „Vutt ju ütleb, et sina viisid nad prügikasti.“

„Mina pole ühtegi kuju prügikasti viind,“ ajas Jürka vastu.

Sel silmapilgul saabus Tigapuu.

„Teie käkisite Goethe ja Schilleri prügikasti viia?“ küsis Ollino temalt.

„Mina,“ vastas Tigapuu tähtsalt.

„Aga Jürka ütleb, et tema pole viind,“ rääkis Ollino.

„Muidugi viis ta, lollpea,“ ütles Tigapuu. „Pühkis luuaga kokku, ajas prügiämbrisse ja viis.“

„Nad olid siis purud?“ küsis Ollino.

„Paljas sodi,“ vastas Tigapuu ja teeskles jälkust, nagu oleks kõne elavatest kehadest.

„Kes seda tegi?“ päris Ollino.

„Tss!“ vastas Tigapuu saladuslikult, tõstes sõrme põiki huulile. „See seal,“ lõi ta peaga Slopaševi toa poole.

„Mis? Tema? Oli ta jälle täis?“

„Mitte väga,“ arvas Tigapuu.

„Kuis tuli ta sellele hullule mõttele, Goethe ja Schiller puruks peksta?“

„Mina ei tea,“ vastas Tigapuu. „Minule toodi sõna...“

„Kes tõi?“ küsis Ollino vahele.

„Vutt,“ vastas Tigapuu. „Jah, tema tõi ja, kui ma siia jõudsin, oli juba kõik sündinud. See seal seis oma toa lävel, kõva kuklas ja ütles mulle: kui küsitakse, siis teatage, et mina. Ütles ja läks. Siis ma kutsusingi Jürka ja lasksin toa puhtaks teha — Goethe ja Schiller ning luik. Tolmu mis hirmus! Kõik kohad täis!“

„Aga luik, kuidas siis sellega?“

„Kõik ühekorraga nähtavasti,“ arvas Tigapuu.

„Kuulge, Vutt, teie peate ju teadma, kui teie kutsusite Tigapuu,“ rääkis Ollino.

„Mina ei tea midagi,“ vastas poiss. „Minu ära-tas Roosi, ütles, et Goethe ja Schiller on juba põrandal, mine õige kutsu Tigapuu, härra Ollinot pole vist kodu.“

„Sikk, kuidas see oli?“ küsis Ollino.

„Mina ei tea ka midagi,“ vastas poiss ja tahtis edasi rääkida, aga Ollino hüüdis talle vahele:

„Tohoo tont! Luik on prügikastis, Goethe ja Schiller on prügikastis, aga ükski ei tea midagi!“

„Mina magasin, sellepärast,“ seletas Sikk ja pani käsivarred rammumehelikult rinnale kokku. „Kuulsin äkki hirmsat mürinat, ajasin silmad lahti, näen: need

sealt kapiotsast juba maas ja purud. Siis ma ütlesingi Vutile, et ta kutsuks Tigapuu.“

„Aga miks siis Vutile, tema magab ju teises toas?“ küsis Ollino.

„Ta oli siis minu juures,“ vastas Sikk süüdlaselt.

„Kuidas!“ hüüdis Ollino. „Teie magasite ühes sängis? Aga härra Maurus on selle kõvasti ära keelanud.“

„Külm oli, härra Ollino,“ kaebas Vutt, „ja siis ma pugesingi vähekeseks Roosi juurde, jäin aga seal kogemata magama.“

„Jätke oma rumalad naljad,“ ütles Ollino tõsiselt. „Muidugi, nõnda see ei olnud, nagu teie räägite, aga ma teatan härra Maurusele, las tema selgitab.“

„Palun, mitte seda, et olin Roosi juures,“ ütles Vutt.

„Ainult siis, kui töotate, et see oli viimne kord,“ vastas Ollino.

„Viimne,“ kinnitas poiss.

„Hea küll,“ vastas Ollino ja jättis asja seks. Ta läks üles direktori juurde. Nüüd oli poistel aega uueks ülekuulamiseks ette valmistada ja kokku rääkida. Vandeseltsi tõmmati ka Voitinski, vürst, krahv ja pan, ühesõnaga kõik, kellelt võidi midagi küsida. Aga kogu see ettevalmistus näis minevat tühja, sest härra Maurus talitas sootuks teisiti kui oletati. Ta teeskles alla tulles peaaegu ükskõiksust kogu asja vastu. Esiotsa kuulas ta ainult Tigapuu üle ja kiitis tema teguviisi heaks. Ja nagu teiste eest varjaval, aga ometi nõnda, et paljud pidid seda kuulma, ütles ta:

„Härra Maurus andis juba ammu käsu nad siit ära koristada, aga te ju teate härra Ollinot: temast ei saa kuhugi. Nagu eile õhtulgi: niipea kui läheb härra Maurus välja, pole ka teda kodus. Aga kuidas võib see inemine kodust ära minna, kui härra Maurus on väljas? Kas teie lähete kodust ära, kui härra Maurus on väljas?“

„Mina olin kodus, pidasin korda,“ ütles Tigapuu tõsiselt ja tähtsalt.

„Näete, teie olite kodus ja pidasite korda. Iga aus inemine on kodus ja peab korda, kui härra Maurus on väljas. Aga härra Ollino ei pea korda ja nüüd on Goethe ja Schiller prügikastis. Mõistate? Goethe ja Schiller! Jürka pühkis välja, meie oma Jürka, tema on kange pühkima. Läksid ilma luigelauluta, sest meie luik ei laulnud enam. Tegi ainult hirmsasti tolmu. Muidugi, Goethe ja Schiller tegid ka tolmu, juba eluajal tegid. Hea, et polnud Heinet, see oleks veel huller mini tolmanud. Heine on juut, sellepärast sakslased ei armasta teda. Juut mis juut, aga laulis, nii et tolm aga taga. Juut oskab laulda, oo, juut oskab! Sellepärast teda ükski ei armasta. Venelane ei oska, teda armastavad kõik. Meie ka armastame, sest venelaste keiser on ka meie keiser. Jumal keisrit kaitse sa! Eile lauldi seda suure vaimustusega. Venelasel on vaimustust. Eestlasel ka, kui on venelasel. Härra Maurus armastab vene vaimustust ja sellepärast käib ta vene seltsis. Härra Maurus peab käima, aga kus on härra Ollinol käimist? On tema koolidirektor? Ajab tema eesti asju venelaste juures? Ei, vaid härra Maurus ajab vene seltsis eesti asju. Sellepärast pole tal aega vaadata, kas sakslased on kapiotsast juba maha võetud või on nad alles seal...“

Direktori jutu katkestas Slopašev, kes ilmus oma toa ukse vahele — nägu pesemata, juuksed sasis, püksid rebadel, kandmed peaaegu maani ripakil, pintsak palja särgi peal, krae üleval, et katta paljast kaela ja karvast rinda.

„Härra Maurus, vabandage mind,“ ütles ta käri-seva häälega. „Julgen negližees, sest kuulsin teie häält ja tahtsin paar sõna nelja silma all rääkida, et hoiduda teatavaist eksiarmustest.“

„Härra Slopašev,“ vastas direktor külmalt ja vor-miliselt, „minul ei ole saladusi, kui teil ei ole. Mina ajan oma asju avalikult. Palun siinsamas, kui soovite.“

„Hea küll siis,“ vastas Slopašev. „Te muidugi teate, millest ma tahan rääkida — neist kujudest, mida enam ei ole seal kapi otsas.“

Direktor ainult kummardus aupaklikult.

„See on minu töö,“ ütles Slopašev, „ja palun selles aru nõuda ainult minult.“

„Ma pole seda mõelnudki,“ vastas direktor, „sest mina ise olin juba ammugi korralduse teinud, et nad kõrvaldataks ja nende asemele midagi ajakohasemat pandaks. Ainult minu käsu mittetäitmise tõttu püüsid nad omal paigal. Aga nähtavasti ei teinud nad kellelegi kurja, sest nendega oldi sedavõrt harjunud, et neid ei pandud enam tähelegi. Isegi nende kadu ei märgatud, nagu poleks need kaks sakslast kunagi elanud.“

„Aga mind kui venelast riivasid nad alati seal kapi otsas,“ seletas Slopašev sisemise haavumusega. „Minu puhast vene hinge riivasid nad ja kas te mõistate, härra Maurus, mis tähendab, kui riivatakse kellegi puhast isamaalikku hinge igapäev? Liiatigi, kui see sünnib asutises, kus peaks minu arvates juba ammugi valitsema hoopis teine õhkkond.“

„Siin valitseb ka, härra Slopašev, valitses juba ammu enne teid ja valitseb ka siis, kui teid võib-olla enam siin ei ole,“ hüüdis direktor vahele, osalt aga samal ajal, kui härra Slopašev jätkas:

„Aga milleks siis need välimised teise vaimu märgid, mis viivad iga ausa Vene riigi alama eksiteele? Milleks need mingisugused sakslased, need dioskuurid? Hea küll, nad on millegi pärast kuulsad, aga ma küsin, mis puutub see meisse venelastesse. Mis on meil tege- mist mõne „Kellalauluga“ või „Faustiga“? Mis ütlevad nad puhtvene hingele ja südamele? On seal juttu Volgast või stepist? On seal üldse juttu tõelikkusest, nagu „Surnud hingedes“ või „Vaskses ratsanikus“? Aga meie nõuame tõelikkust, tõsist vene tõelikkust, sest see on meie tõelikkus, mis soojendab meie südant, paneb meie hinge värisema. Puškin ja Gogol ütlevad meile ometi palju rohkem kui Goethe ja Schiller. Või pole see nii? Räägin ma tõtt, härra Maurus?“

„Sula tõtt, härra Slopašev, just minu arvamus. Te ju kuulsite: nende kujude koristamiseks siit silmnähtavalt kohalt olid juba korraldused tehtud, ainult meie hooletuse tõttu jõudsite teie ette ja tegite tänuväär-“

töö. Muidugi, seda oleks võinud ilma tolmuta ja mü- rata. Jürka kaebas, et olnud hirmus palju tolmu ja sulgi, sest see vana vaene luik ei tahtnud ju nähtavasti Goethest ja Schillerist maha jääda. Poisid ehmunud ka väga, mõelnud, et lagi sisse langenud. Kui teinekord veel midagi niisugust märkate, mis teie silma riivab, palun, öelge minule või härra Ollinole, meie korraldame kõik ilma mürata, tolmuta ja sulgedeta.“

„Pole minu süü, et sakslased nõnda tolmavad ja mürisevad, kui neid puudutada,“ ütles Slopašev ja raske oli mõista, mõtles ta seda tõsiselt või tegi ta nalja.

„Teie ei oska sakslastega õieti ümber käia, sellepärast tolmavad ja mürisevad nad,“ vastas härra Maurus. „Nii et kui nendega veel midagi peaks juhtuma, siis öelge aga minule, mina toimetan kõik mürata ja tolmuta. Aga mis te arvate, härra Slopašev, mis me paneme nende mürisevate sakslaste asemele? Oleks nii kena, kui nende asemel midagi oleks.“

„Teate, härra Maurus,“ ütles Slopašev, „mina koristasin sakslased; lubage, et ka mina asemikud neile muretsen.“

„Olen väga tänulik teile,“ vastas direktor kum- mardudes, „ainult paluksin mulle õigel ajal teatada, mida olete otsustanud ja kuipalju see maksab.“

„Väga hea,“ oli Slopašev nõus. „Teatan tingimata ja kuulan ka teie arvmuse ära, sest see on ikkagi teie kapp.“

„Aga ärge unustage, härra Slopašev, et kuigi minu asutis, siis ometi armulise vene kotka varju all,“ rääkis direktor.

„Väga õige!“ kinnitas Slopašev. „See on teist väga ilus, härra Maurus.“

„Mina ja eesti rahvas teame, mis me kellelegi võlg- neme,“ seletas direktor. „Suure ja vägeva Venemaa auks ja väikese eesti rahva kasuks, see on minu lipu- kiri, minu elu eesmärk.“

„Selle tähega te võidate,“ ütles Slopašev pühali- kult, nagu oleksid direktori sõnad teda liigutanud ja nagu oleks ta kõneldes peaaegu täiesti unustanud, mis

seisis kogu asja taga. Nõnda lõppes see suur möll ja arvatav ilmavaadete kokkupõrge leplikus vaimus ja täielikus üksmeeles.

Aga neid, kes kogu asja tundsid, ei rahuldanud Slopaševi võte, millega ta likvideeris seks korraks ummiku. Kõige enne avaldas oma arvamust vürst.

„Seltsimehed,“ ütles ta, „kuidas teile see Slopaševi temp meeldib, see purjus isamaalus?“

„Nõnda teevad ainult venelased,“ arvas pan, nagu oleks tal see arvamus juba ammugi tagavaraks.

„Ja kas kuulsite, mis ta rääkis Goethest ja Schillerist?“ tähendas Elbe.

„Jah, neid võrrelda mõne Gogoli või Puškiniga,“ arvas ka pan, „iseasi, kui võtta Mickievicz või Sienkiewicz.“

Krahv ei lausunud midagi, ta võttis ainult balaika ja mängis endale kaasa, kui ta hakkas laulu: „Ükskord popil oli peni.“ Varsti laulsid ka teised. Aga härra Ollino ei laulnud mitte, vaid kiskus läbi hammaste, kui ta käis toas edasi-tagasi, käed püksitaskuis, kustunud paberossijupp suus:

„Niisugune tõbras! Võtad ulualla ja veab su viimaks sisse, purjus peaga veab sisse.“

Aga härra Maurus ei kirunud, vähemalt esiotsa mitte, sest tema oma pöörase kahtluse ja võimatute oletustega arvas esimesel silmapilgul tõesti, et Slopašev purjus isamaaluses purustas Goethe ja Schilleri. Härra Maurus kirus hiljem, kui teised naersid, sest siin esimese järgu asutises naerdi ikka, kui härra Maurus vihastus. Niisugune asutis oli see. Nüüd aga ütles härra Maurus võidurõõmsalt:

„Oo, mina oma sõpru tunnen! Härra Maurus tunneb oma häid sõpru, sest tema on vana ja kaval. Las nüüd läheb ja räägib, las kaebab, kui tahab, et pole Puškini üles pandud. Minu käed on Goethe ja Schilleri tolmust puhtad.“

Härra Voitinski järgmisel õhtul oma sõbra seltsis pead parandades matsutas kaua suud, enne kui ütles naerdes:

„Sigadus! Jumala eest sigadus, ütlen ma teile sõbramehe poolest. Olgu kuis on, aga ikkagi on sigadus!“

„Mis nimelt, kallis Ivan Vassiljevits?“ küsis Slopašev.

„Aga ikka selle Goethe ja Schilleriga,“ vastas Voitinski krägisedes. „Igavene inimene ja siis äkki need sakslased, Gogol ja Puškin ning tõsine vene hing. On ju sigadus, mis? Teie kui aus inimene saate sellest isegi aru.“

„Saan aru, kallis sõber,“ oli Slopašev nõus, „purjus peagagi saan aru. Aga inimene on siga, igavene inimene. Uskugu ta jumalat või ärgu uskugu, ikkagi on siga. Igavene siga.“

„Jumala eest, igavene siga,“ piiksus Voitinski ja hakkas naerdes läkastama.

„Inimene on ikka siga, kui ta läheb iseennast ja teisi hädas aitama,“ filosofoeris Slopašev. „Kui ma poleks tahtnud kedagi aidata, kas ma siis oleksin olnud siga? Ei oleks ju! Sest milleks seaks saada, kui sa kedagi ei taha aidata. Aga teate, kallis sõber, ma teen uue sigaduse, sigaduse vene vaimu vastu, ja see on juba sama hea kui sigadus Püha vaimu enda vastu. Pange tähele: mina ei muretse mingit Gogolit ega Puškinit,“ rääkis Slopašev iga sõna eriti rõhutades. „Sest milleks seda? Või milleks just mina?“

„Aga te ju lubasite, Aleksander Matvejitš,“ ütles Voitinski.

„Ükskõik, et lubasin, mis sest.“

„Aga mis siis panna Goethe ja Schilleri asemele, mõni Shakespeare või Cervantes?“

„Mis kuradi Cervantes?“ karjus Slopašev. „Pangu mõni oma.“

„Neil omal pole ju midagi, sest neil pole keelt ega kultuuri,“ kõgisest Voitinski vastu.

„Neil on ju mingisugune Kreutzvald või Kalevi-poeg, pangu see. Mis sest, et keegi seda ei tunne, nemad ise tunnevad. Nemad juba tunnevad ja nõnda siis pangugi.“

„Teate mis, Aleksander Matvejitš,“ hakkas Voitinski äkki läkastades naerma, „teie muretsege neile Puškini asemel see Kreutzvald või Kalevipoeg, nõnda on kõige parem.“

„Ei, kallid Ivan Vassiljevitš,“ rääkis Slopašev. „Mina võin ju küll siga olla, aga mitte nii suur kui teie arvate. Isamaa äraandjat minust ei saa, tsaari tapjat ka mitte. Olen küll vabamõtteleja, hirmus vabamõtteleja, aga ma ei salga rahvust ega usku. Aga see, mis teie soovitate, oleks juba kurat teab mis. Las teised sälgavad vene vaimu, las nemad annavad isamaa ära ja tapavad tsaari, mul ükskõik, mina ei tee seda mitte. Milleks siis just mina? Olen mina siis see suurim siga suurel Venemaal? Goethe ja Schiller on sigadusega läinud ja aitab minule sellestki. Nemad ise tehku oma Kreutzvaldiga mis tahes. Kel janu, sel jalad.“

„Muidugi, teil on täiesti õigus, Aleksander Matvejitš,“ oli ka Voitinski nõus, „aga ma mõtlesin muidu naljaks, et kas tunnevad, et pole Puškin.“

„Tunnevad!“ hüüdis Slopašev. „Oma tunnevad!“ kinnitas ta. „Põlvepikkune, aga juba tunneb. See pole see, mis meil. Meie suure ära, aga ikkagi ei tunne oma, nemad tunnevad juba sündides, nagu oleks neil koera nina ja kassi silm.“

„See on ikka seal, kus puudub kultuur,“ seletas Voitinski. „Loomalik instinkt! Barbaritel on loomainstinkt tugev.“

„Väga tugev!“ kinnitas Slopašev. „Vahi kultuurilise inimese silmaga, prill ees, ja ei näe õieti, kas koer või hunt, aga koer tunneb koera kõhe. Olime kord hundijahil, mitte siin, sest siin pole midagi...“

„Jumala eest, mitte midagi,“ kiitis Voitinski kaasa ja matsutas suud, nagu katsudes, kas tõesti ei ole midagi.

„No siis — ajasime, ajasime, ajasime — seal ta ongi, tuleb otse minu pihta. Esiti lõi silmis nagu virvendama, sest ikkagi hunt, mõistate, aga siis surusin püssi palge ja, niipea kui võserikus välgatas — põmm! Pihta! Maas! Jooksen juurde ja kas võite arvata, mis oli?“

„Jänes,“ naeris Voitinski.
„Ei, vaid koer, oma koer. Tähendab, ei suutnud koera hundist eraldada, niisugune on kultuurilise inimese silm. Aga mis te arvate, kui koer oleks minu asemel seal seisnud, püss käes, ja kui mina oleksin võserikus roomanud, kas ta oleks tundnud, et see olen mina, mitte hunt. Või oleks ta ka minu maha põmmutanud, nagu mina koera?“

„Jumala eest, ei oleks,“ arvas Voitinski.

„Koer oleks mu kas või versta maa tagant tundnud.“

„Jumala eest, versta maa tagant!“ kinnitas Voitinski.

„Näete siis, milline vahe on kultuurilise inimese ja koera vahel,“ lõpetas Slopašev oma seletuse.

„Väga suur vahe, jumala eest,“ oli Voitinski nõus.

„Issand jumal, miks siis ei ole suur!“ hüüdis Slopašev, nagu peaks ta vastu vaidlema. Tõepoolest tahis ta aga oma väidet aina käegakatsutavamaks teha. „Vaadake meie ajalugu: Seni kui olime harimata, tundsi ikkagi veel oma, aga niipea kui hakkas haridus, enam iseendid ei tunne, ei taha tunda. No öelge nüüd ise, Ivan Vassiljevitš, sest teie olete ju haritud inimesed, olete ülikooli lõpetanud, olete noorsugu õpetanud ja selle kasuliku tegevuse eest aumärke saanud; öelge nüüd, kui küsib teilt minusugune kasutu tõbras: kas koer võiks heast paremast äkki unustada, et tema on koer, kui tema oleks haritud, nii et lõpetaks ülikooli?“

„Kuis nii koer lõpetaks ülikooli?“ küsis Voitinski arusaamatuses vastu.

„Noh, ütleme, et oleks niisugune koerte ülikool,“ vastas Slopašev ja jõllitas sõbrale üle laua vastu.

Voitinski hakkas naerma, naerust kõhima ja alles natukese aja pärast sai ta läbi häda vastatud:

„Aleksander Matvejitš, teie olete mu sõber, mu ainuke õige sõber ja haritud inimene, aga ometi olete inimesepõlgaja, ärge pange pahaks, suur inimesepõlgaja.“

„Kuis nii inimesepõlgaja!“ hüüdis Slopašev imestanult. „Mina armastan inimest. Te kuulake enne ja otsustage siis. Hea küll, koertel ei ole ülikooli, esitsa ei ole, ütlen ma; mis pärast meid tuleb, seda me ei tea, sest meie pole kaardimoorid Issanda palge ees. Jääme tõsiasjade juurde: koertel ei ole! Hobustel, öeldakse, olla juba kuski Saksamaal midagi selletaolist, sest sakslasel on ikka midagi selletaolist nagu hobuse ülikool: ei millestki midagi, mina ja mittemina, kategooriline imperatiiv jne. jne. Nii siis: koertel veel ei ole, pange tähele — veel! Aga ma küsin teilt kui haritud inimeselt ja kasulikult ühiskonnaliikmelt: Kas üks koer on rohkem haritud kui teine? On või ei ole, mis te arvate?“

„On, jumala eest on,“ arvas Voitinski, mis ajas talle kõha peale.

„Õige!“ hüüdis Slopašev. „Üks on rohkem haritud kui teine. Üsna loomulik, et üks on ikka rohkem kui teine. Võtke või meid kahekesi: teie olete rohkem kui mina, sest teie olete poolakas, mina venelane. Poolakas on rohkem kui venelane. See on siis selge: oogu ülikooliga või ilma, ikka on üks koer rohkem kui teine. Aga kas see haritud koer salgab sellepärast teise koera ära, et ta on rohkem haritud? Ei, parem nõnda: kas haritud lambakoer hakkab sellepärast linnukoeraks, hagiaks või hurdaks, et ta on haritud? Pidage! Pidage! Ärge vastake, sest küsimus pole veel täielik. Kunagi ei pea vastama, kui küsimus pole täielik, sest kuidas sa vastad täielikult, kui küsimus pole täielik. Nii et kuulake õieti: kas haritud koer hakkab haukumise asemel määgima või kuke viisil laulma? Või olete kuulnud koera, kes ammu või hirnuv?“

„Ei ole,“ vastas Voitinski naerdes. „Jumala eest, ei ole!“ piiksus ta.

„No näete!“ hüüdis Slopašev võidurõõmsalt. „Kas mul pole õigus? Aga mis teeb inimene, kui ta on haritud? Ma küsin teilt: mis teeb haritud inimene? Haritud inimene hakkab ammuma, hakkab kuke viisil laulma, seda hakkab ta. Meie kõik hakkasime ammuma, kui saime haritud. Sprechen sie deutsch? Parlez vous

français? On see õige inimese keel? Räägib õige vene inimene nõnda? Govoriite po-russki — sellest saadakse Volgal aru ja seda keelt tarvitasid Puškin ja Gogol. Aga mis tegid meie nõndanimetatud haritud inimesed aastasadu? Mis teevad nad ikka veel, kui Gogol ja Puškin on juba surnud? Nad määgivad ja ammuvad! Rääkimise asemel ammuvad! On need õiged inimesed? Hakkab õige koer kunagi ammuma, unustab ta haukumise? Ütelge mulle puhtast südamest, sest teie olete poolakas, olete aumees, Ivan Vasiljevitš.“

„Ei unusta, jumala eest ei unusta,“ ütles Voitinski.

„Näete siis, mis tähendab, kui pole ülikooli, kui pole haridust,“ seletas Slopašev.

„Teie olete suur kõrgema hariduse vastane, Aleksander Matvejitš.“

„Kui pole haridust ja jumalat,“ jätkas Slopašev, ilma et oleks võtnud sõbra sõnu kuuldavaks. „Sest koertel ei ole jumalat, ainult inimesel on. Niipea kui venelane õppis jumalat tundma, hakkas ta õige haukumise asemel kohe ammuma — hakkas isamaad ära andma. Ja teate, mis mina arvan: inglasel jumalat ei ole, inglane ei usu jumalat, sellepärast ei määgi ega ammu ta. Inglane usub ainult inimest, igavest inimest, jumalat ei usu, sellepärast räägib ta aina inimese moodi, inglase moodi. Inglane usub ainult inglasi, sellepärast. Kõik usuvad inglasi, sakslane ja prantslane ka, meie muidugi samuti. Ja mina arvan, et kui jumal kunagi hakkaks igavest inimest uskuma, siis usub ka tema ainult inglasi; niisugune tõbras on ta, see inglane muidugi. Mõistate.“

„Jumala eest, usub inglasi, ja valmis!“ kinnitas Voitinski.

„Aga meid ei usu keegi, mitte keegi,“ kaebas Slopašev nukralt. „Meie isegi ei usu.“

„Jumala eest, ei usu,“ oli Voitinski nõus.

„Või arvate, et härra Maurus usub? Usu, kallis sõber, ei usu! Ta teeb ainult näo, et usub, aga ikkagi ei usu. Tema usub ennem sakslast kui venelast, niisugune on tema vene usk. Aga ise koolidirektor! Mõis-

tate, koolidirektorgi ei usu venelast! Ja ometi võib iga vene inspektor ja direktor ta poekese kinni naelutada. Minagi võin, kui tahan, Goethe ja Schilleriga võin, mis prügikastis. Tahate kätt lüüa, et võin? Kahe kuuga — mis peale lepime?“

„Ei või,“ vaidles Voitinski vastu. „Goethe ja Schilleriga ei või.“

„Võin!“ kinnitas Slopašev.

„Ei või. Ja teate miks?“

„Noh?“

„Teil on selleks liiga hea süda, kallid sõber. Mina tunnen teid,“ rääkis Voitinski. „Kui pakuksin teile täna-homme kas või miljoni ja ütleksin: siin on raha, pange see kool kinni, mõistate, — ja kui ütleksin siis poistele: minge paluge härra Slopaševi, sest tema on hea inimene, aga tema tahab miljoni eest teie kooli kinni panna, — ning kui siis tuleksid kõik need poisid — mis ma ütlen: poisid! — kõik need poisid ja vanad, kel pole enam kuhugi mujale minna, tuleksid teised karjas siia ukse taha, kui meie nõnda istume, klaasid ja suupisted ees, tuleksid ja ütleksid: Härra Slopašev, meie kuulsime, et teie tahate meie kooli kinni panna, sest et Goethe ja Schiller kukkusid kapi otsast maha ja läksid puruks, aga kuidas te siis seda teete, teie olete ju venelane ja olete hea inimene? Kas võib hea inimene niisugune siga olla, et ta paneb kooli kinni? Ütelge nüüd ise, kas teil ei hakka neist hale meel, neist suurtest ja väikestest, kes seisavad karjas teie ukse lähel? Pange käsi südamele ja ütlege otsekohe- selt ja avalikult, Aleksander Matvejitš.“

Aga Slopašev ei vastanud otsekohe- selt. Ta vaatas nagu häbenedes kõrvale ja ütles:

„Seep see ongi, et olen hea inimene, aga muidu...“

„Näete, hea inimene jääb miljonist ilma,“ ütles Voitinski võidurõõmsalt.

„Arvasite tõesti, et ma miljoni eest...?“ küsis Slopašev.

„Jumala eest, arvasin,“ vastas Voitinski.

„Miljoni eest panen kooli kinni?! Kas teate, mis ma teile ütlen, Ivan Vassiljevitiš: teie olete suurem siga kui mina, muidu te oma parimast sõbrast seda ei usuks. Teie olete suurim siga, keda ma kunagi näinud.“

„Jumala eest, suurim, keda te näinud,“ naeris Voitinski kõõksuvalt.

„Igavene siga!“

„Igavene!“ piiksus Voitinski.

XI.

Nõnda jutlesid need kaks head sõpra pead parandades, kui Indrek istus oma ametikohuste tõttu all suures toas laua ääres, kus pidi vastu võtma võõraid, kui need juhtusid tulema, ja õppima ladina keelt, nagu härra Maurus armastas öelda. Aga kuus õppida, kui kõrvaltoas ukse taga harutatakse nii tähtsaid küsimusi ja kui kuulda on peaaegu iga sõna!

Härra Maurus käis ümber nagu mõirgaja lõukoer või kavalalt hiiliv rebane. Oli selgesti näha, et tal on viimase sündmuse kohta õigeid teateid, ainult raske oli arvata, kuipalju just. Mis peasi, ta ei usaldanud kedagi, ei uskunud midagi, kahtles kõiges. Siin-seal jäi ta äkki süvenenud või murelikul näoilmel seisma ja mõtles millegi üle järele. Siis tuli tal nagu midagi tähtsat meelde, tõttas kuhugi, jäi poolel teel uuesti seisma, pomises endamisi.

„Küll peab inimesel olema raske elada, kui ta kõiges kahtleb,“ arvas Indrek.

Aga varsti nägi ta, et temalgi läheb raskeks, kui härra Maurus nii väga kahtleb.

„Kuidas see oli, et teie seda müra ei kuulnud?“ küsis ta kord Indrekult nagu muu seas, rõhutades sõnu „seda müra“ nõnda, nagu ta teaks, mis müra see oli.

„Ma olin just uinunud, sellepärast vist,“ vastas Indrek.

„Aga mis mul teist siis kasu on, kui te nii raskesti magate, te ei kuule viimaks kella ka mitte.“

„Ei, kella olen ma ikka kuulnud,“ seletas Indrek.

„Kella kuulete, aga Goethe ja Schilleri kukkumist ei kuule?“ imestas direktor.

„Seda pole ma veel harjunud kuulma, sellepärast,“ vastas Indrek.

„Ja muidugi, seda pole te harjunud kuulma, sest Goethe ja Schiller kukkusid alles esimest korda,“ oli direktor muiates nõus.

Aga paari päeva pärast küsis härra Maurus jällegi:

„Kas te pole tähele pannud, härra Slopaševi toa uksega oleks nagu midagi sündinud?“

„Mina pole midagi tähele pand,“ vastas Indrek, aga ta ei saanud direktorile kuidagi silma vaadata, vaid pööras pilgu kõrvale. Isegi puna nagu kippus näkku tõusma.

„Nojah, see võis juba ka enne teid olla,“ arvas direktor seks korraks, aga varsti küsis ta uuesti: „Kes viskas palliga härra Slopaševile mööda jalgu? Või magasite juba siis?“

„Ei, siis olin ma küll asemel, aga ei maganud veel,“ vastas Indrek.

„Siis seda te nägite?“ päris direktor.

„Ei näind, sest tuba oli pime.“

„Kuulsite ometi?“

„Kuulsin küll.“

„Jumal tänatud!“ ohkas härra Maurus kõigest südamest. „Vähemalt kurt ei ole te veel mitte. Silmanägemine on küll kadunud, aga kõrvad kuulevad veel pisut.“ Nende sõnade järele pöördus ta äkki Indreku poole, vaatas talle ainiti otsa ja küsis: „Miks te mulle vanainemisele valetate? Miks te ei räägi härra Maurusele tõtt? Jätsin ma teid selleks ilma koolirahata siia, et te peate mulle valetama hakkama? Need, kes maksavad või kellele mina maksan, valetavad muidugi küll. Aga miks valetate teie? Mina ei maksa ju teile ja teil pole ka mulle midagi maksa.“

„Enne ma ei valetand, siin olen õppind,“ vastas Indrek lausa, sest lõpuks ometi tahtis ta midagi südamest ära ütelda.

„Kes on teid siin õpetanud valetama? kes on õpetanud? Ütelge ta nimi, andke ta vanahärra Mauruse kätte! Kes see on?“

„Teie ise, härra Maurus,“ vastas Indrek vaikselt ja nagu endalegi ootamata.

„Häbemata! Häbemata!“ karjus direktor ja hakkas mööda suurt tuba edasi-tagasi jooksmas. „Herr Ollino, Herr Ollino! Herr Ollino, olete kurt või?! Tulge siia, tulge jalamaid siia! Häbemata inemine! See häbemata inemine!“

Aga härra Ollino ei ilmunud: tema toa uks oli lukus. Tema asemel juhtusid tulema Vainukägu, Vutt ja Laane. Need siis kutsuski direktor õigusemõistjaiks iseenda ja Indreku vahele.

„Kuule, sina Vainukägu,“ ütles direktor, „sa laulad lauluraamatust ja loed teistelegi testamenti ette; ütle oma puhtast ja õiglasest südamest, kas härra Maurus on sind või kedagi teist õpetanud valetama. Kas on? Ütle! On ta sind õpetanud?“

„Ei ole,“ vastas Vainukägu ja seadis oma püksitriipü, nagu oleneks sellest otsitav tõde.

„On ta sind õpetanud?“ pöördus direktor Vuti poole.

„Ei, härra Maurus,“ vastas Vutt ja püüdis Vainukäo väikest sõrme, et hakata nokitsema selle küüne kallal.

„Ja sind, Laane?“ pöördus direktor selle poole, kes seisis kohmakalt ja nurgelisena oma pikkade ja kõverate käsivartega, pilk nagu sissepoole pöördud, sest ta tuletas kramplikult meelde, kuis on „valetama“ ladina keeli.

„Ei,“ vastas poiss, nagu ärkaks ta äkki unest ja teeks mh!

„Tres faciunt collegium,“ ütles direktor pühali-kult. „Ja see häbemata pikk siin ütleb, et härra Maurus on õpetanud teda valetama. On mul mõni valetamise kool? Kas ei kinnita härra Maurus alati: tõde, tõde, ainult tõde? On see nii, Vutt?“

„Tõde, tõde, ainult tõde,“ kordas poiss ja ajas keeleotsa alumise huule ja hammaste vahele.

„Ja sina, Vainukägu?“ küsis direktor sellelt.

„Tõde, tõde, ainult tõde,“ kinnitas Vainukägu ja lõi silmad pükstele, kas triip õieti.

„Ja sina?“ küsis ta Laanelt.

Ka see kordas endisi sõnu ja lisis mõttes juurde: „veritas, veritatis, veritatem.“

„Ja kas olete kunagi inemist näinud, kes ütleks, et härra Maurus õpetab valetama, et tema peab vene keisri loaga valetamise kooli? Olete või ei ole? Kes on?“

Aga ükski polnud tänini niisugust inimest näinud.

„Siis vaadake, siin on see inemine, see pikk, ja vaadake hoolega, on see inemine,“ rääkis direktor, näidates Indrekule, nagu oleks ta mõni merepeletis. „Kas on inemine nii pikk ja rumal ning ei maksa raha? Kas on, kui tal on täis aru? Härra Maurus peab teda ilma rahata, peab jumala armust, sest ta loodab, see inemine võtab aru juurde, aga tema ütleb ainult, et härra Maurus õpetab teda valetama. Pange tähele: härra Maurus õpetab. Kuid härra Maurus ei õpeta kedagi, temal on selleks koolmeistrid, kes õpetavad. Härra Maurus ainult juhatab, mitte ei õpeta, nii et see inemine ise valetab meile. Härra Maurus laseb õpetada ja maksab selle eest, aga see pikk ei maksa midagi, ütleb, temal ei ole...“

„Härra Maurus, ma võin ju ära minna, kui te arvate, et...“ lausus Indrek alistunult.

„Mitte vahele rääkida, kui härra Maurus seletab, sest kuidas saab tema vanainemine seletada, kui noored vahele räägivad!“ hüüdis direktor ja oma kolme õigusemõistja poole pöördudes ütles ta: „Kas kuulete, tema võib ära minna. Tema võib, ütleb ta, kas kuulete? Ütleb esteks, et härra Maurus valetab, ja siis: tema võib minna. Võib! Aga kuis siis niisuke pikk aru juure saab, kui ta ära läheb? Kes hakkab siin tema eest õppima? Kas härra Maurus? Ei, härra Maurus ei hakka selle pika eest õppima. Pikk peab ise õppima sest pikk peab olema tark. Pikk inemine. Härra Maurus tahab seda. Inemine peab olema tark, kasvagu ta pikaks või jäägu lühikeseks; nõnda tahab härra Maurus, sest selleks ta oma kooli tegigi. Aga see pikk ütleb: tema võib minna. Tema muud kui aga võib. Aga mina ütlen: siin ei või ükski midagi, ei pikk ega lü-

hike, vana ega noor, siin võib ainult härra Maurus ükski. Tema ainuüks! Kui tema ütleb: sa lähed, siis läheb see, ning: sa jääd, siis jääb see. Aga sel pikal ei ole täit aru, temale peab härra Maurus alles täie aru pähe panema; see on tema kohus jumala ja inemiste, keisri ja eesti rahva ees.“

Ja pöördunud erilisel Vuti poole, ütles ta sellele saksa keeles:

„See pikk Tere-tere on päris õige mats, see päris õige. Tema ütleb: härra Mauruse esimese järgu õppeasutus õpetab valetama. See on tal suurest õppimisest, suurest ladina keelest, sellest on see kõik sel pikal Tere-terel.“

Ja ta vaatas üle prillide Vutile otsa, vehkis parema käe harakil sõrmedega oma silme ees ja raputas pead, mis pidi märgiks olema, et see inimene on puudulik.

„Minge nüüd,“ ütles direktor siis äkki teisel toonil, nagu oleks tal midagi erilist meelde tulnud. „Ja miks olete siin? Miks mitte klassis õppimas? Mis on kell? Ruttu klassi, teil pole praegu siin midagi tegemist.“

Nende sõnadega lõppes „kohtunikude“ kõrge ülesanne. Indrekule andis direktor käega märku, et see temale järgneks — üles tuppa, kus algas nelja silma all päris pinnimine.

„Kuidas võite teie teiste ees härra Maurusele öelda, et teie võite ära minna?“ algas direktor. „Kuhu teie lähete, kui teil ei ole raha? Kus õpetatakse teile ladina keelt, kui teil ei ole maksa?“

„Ladina keel jääb siis õppimata,“ vastas Indrek.

„Teie olete hull, teie olete tõepoolest hull!“ hüüdis direktor. „Teie tulete siia, et ladina keelt õppida, ja kui härra Maurus laseb teid ilma rahata õppida, siis ütlete: jääb õppimata. Ladina keel jääb õppimata! Kas te siis põrmugi ei mõista, mis te räägite? Mis te siis õieti tahate? Tahate, et härra Maurusel peavad ainult niisugused puupead olema, nagu need kolm seal all seisid, ühel nägu nii, teisel nii, kolmandal nii.“ Direktor püüdis iga nimetatud nägu jäljendada. „Arvate, et niisukeste nägudega õpitakse ladina keelt ja algeb-

rat? Arvate, et keegi härra Mauruse juures õpib, kui tal on maksa raha? Et eestlane õpib, kui tal on pisut raha? Milleks peab eestlane ladina keelt õppima, kui tal on raha? Või kas olete näinud, et need venelased, sakslased, poolakad, armeenlased, grusiinlased, türklased, hiinlased jne. jne. õpivad, kui neil on raha? Ei! Nemad maksavad ainult, toovad raha, et mõni vaene võiks õppida. Mis peab siis härra Maurus tegema, kui ka vaene ütleb: jääb õppimata? Härra Maurus peab siis oma kooli kinni panema, peab vaeste eesti poiste pärast kinni panema, sest nemad ei taha enam ladina keelt õppida. Või peab härra Maurus lätlaseks hakkama ja lätlastele ladina keelt õpetama? Sest vaene lätlane õpib, oo, lätlane õpib, rikaski õpib. Te ju nägite seda vaest Kopfschneideri, peapügajat, kuis ta siit läks? Nuttes läks ta! Aga mis võib härra Maurus parata, et ta on eestlane, mitte lätlane, ja et on vaeseid eesti poisse küll, kes tahavad ilma rahata õppida. Ja nüüd äkki ütlevad need vaesed eesti poisid härra Maurusele: nemad ei taha. Ja miks ei taha? miks? küsin ma. Sellepärast, ainult sellepärast, et härra Maurus nõuab ühelt vaeselt eesti poisilt — ta peab tõtt rääkima, sula tõtt. Aga see vaene poiss tahab valetada. Tema tahab tõe surnuks vaikida, mis on hullem kui valetamine. Sest kuidas saab härra Maurus tõe sabast kinni, kui temale enam ei valetatagi. Kui vaigitakse! Kui vaene eesti poiss vaikib! Kuis härra Maurus saab siis tõe kätte? Ta ei saagi, tõde jääb tema ausas majas vaka alla. Ja siis äkki: härra Maurus õpetab valetama. Aga kuis võib härra Maurus õpetada valetama, kui tõde on tema jumal! Kui härra Maurus on juba ammugi õppinud: sina pead oma jumalat kartma ja armastama ning mitte ilma asjata tema nime oma suhu võtma. Mis on ära seletatud: armasta tõde, armasta teda üle kõige, aga hoia alati ja igal pool teda suhu võtmast. Karda ja värise! Sest Issand ei jäta seda mitte nuhtlemata, kes tema nime kurjasti pruugib. Tõde ei jäta inimest mitte nuhtlemata, ta ei jäta vana härra Maurust nuhtlemata, kui see teda küllalt ei karda ega armasta. Sellepärast armasta, kuid karda, sest kartus ongi õige

armastuse algus. Kui härra Maurus ütleb vaele po-
sile, ta peab tõtt kõnelema, siis peab ta seda tegema ja
ei mitte enam tõde kartma, vaid ainult armastama, üle
kõige armastama. Tõde, see on Jehoova pale, mida
Mooses tohtis ainult selja tagant näha, enne kui läks
käsulaudadega rahva juure. Kas mõistate — rahva
juure! Ja rahvas! Rahvas ei näinud tõde selja ta-
gantki, tema sai ainult käsud. Teie olete minu Mooses
ja mina olen teie Jehoova ja teie peate tõepalge pöö-
rama minu poole, et mina teda näen ja käsen. Kuid
teie ei taha minu Mooses olla, teie ei taha tõepalet
pöörata minu poole; aga kuis siis mina võin teid lasta
ilma rahata ladina keelt õppida? Kas Mooses rääkis
Jehoovale tõtt, mis te arvate?”

Aga Indrek ei vastanud, sest tema mõtles millestki
muust.

„Ma küsin: kas Mooses rääkis Jehoovale tõtt?“ üt-
les direktor valjemalt.

„Ma ei tea,“ vastas Indrek, sest tema peas kippus
kõik segi minema.

„Mis ta tegi, kui rahvas tantsis kuldvasika ümber?
Kuhu ta läks?“

„Läks üles Jehoova juure,“ vastas Indrek.

„Ja mis ta ütles seal?“

„Ütles, et — rahvas on kuldvasika teinud.“

„Näete! Kas ta ütles „kuldvasika“? Ei, ta ütles
selgesti „kuldvasika“. Aga kas ta oleks võinud salata,
vaikida, valetada?“

„Jah, oleks võinud,“ arvas Indrek.

„Õige! Ta oleks võinud, sest inemine on oma taht-
mises vaba. Inemine on vaba! Mooses oleks võinud
vaikida ja Jehoova poleks kunagi tõtt teada saanud,
sest tema ise ei võinud oma palet rahva poole pöörata,
et see patune rahvas ei sureks. Ainult Mooses võis
teda selja tagant näha, sest Mooses oli kange mees,
kõige kangem Iisraelis. Noh, aga mis te arvate, kas
Mooses jahvatas kuldvasika peeneks ja jootis ta veega
rahvale?“

„Jah jootis,“ vastas Indrek.

„Arvate teie tõesti, et Mooses seda tegi? Mooses

— see egiptuse juut? Sest Mooses oli ju juut. Et juut
jahvatas ilusa kuldvasika peeneks ja jootis rahvale?
Kas olete näinud või kuulnud juuti, kes annaks kulla
rahvale? Olete teie niisukest sakslast, venelast või
eestlast näinud? Härra Maurus on vana, aga tema ei
ole. Kulda ei anna keegi rahvale, kuld võetakse rahvalt
ära, kuld võetakse omale. Ja korraga — juut joodab
kulla rahvale! Ei, ei! Lugu pidi pisut teisiti olema.
Mooses ise muidugi — s. t. kui mitte just tema ise, siis
tema käsilased, nagu Aaron, Mirjam ja teised — tema
ise oligi see, kes tuli kuldvasika mõttele. Ja see oli
tark mõte, sest ainult jumala heaks tõi rahvas oma
kulla välja, mis ta Moosese ja Aaroni eest oli ära peit-
nud. Tõi välja, et saaks kuldvasika, selle noore, ilusa
jumala, kelle ümber võiks tantsu lüüa ja talle näkku
vahtida, sest inemine armastab oma jumalat ikka palest
palesse näha. Nii siis, kui kõik rahva kuld oli selles
kuldvasikas koos, astus Mooses Jehoovaga ette. Alles
siis tuli ta Jehoovaga, kui kõik kuld oli juba koos, ja
võttis rahvalt tema kalli kuldvasika ära. Nõnda pettis
juut kord ka oma suguvendi ja vanajumal naeris pealt.
Aga et Mooses oleks selle kuldvasika rahvale sisse joot-
nud, ei kunagi! Aga kuhu jäi siis kuldvasikas? Viis
ehk Mooses ta Siinai mäele Jehoovale? Ei, milleks
Jehoovale. Jehooval ei olnud kulda tarvis, Jehoova
tahtis ainult tõtt, puhtast tõtt. Mooses võttis kuldva-
sika omale ja ütles, et teeb seda Jehoova käsul, sest
nõnda ei julenud rahvas nuriseda. Kui keegi oma li-
gemist petab, siis on kõige parem ikka Jehoova nimel,
sest siis ustakse. Aga mis võime sellest õppida? Es-
teks nägime, et Mooses rääkis Jehoovale tõtt, aga kas
rääkis ta ka rahvale tõtt?”

„Ei rääkind,“ ütles Indrek.

„Mis ta tegi rahvale?“

„Ta valetas.“

„Õige! Ta valetas. Mooses valetas rahvale. Aga
kellel oli sellest kasu? Kas Jehooval seal ülal Siinail,
kus ainult tuli ja suits? Kas oli Jehooval sellest kasu?“

„Ei olnud.“

„Ei olnud. Sest mis oleks Jehoova kuldvasikaga

seal ülal teinud, sest seal polnud ainustki heebrea-meest, kellelt midagi osta. Jehoova oli seal üksi. Aga mis teha üksi kuldvasikaga? Üksi ei hakka keegi kuldvasika ümber tantsima. Aga kas oli Moosesel sellest kasu?"

„Jah oli,“ arvas Indrek.

„Mõelge hästi järele, kas oli Moosesel kuldvasikast kasu? Mis ta võis teha temaga? Kuhu võis ta tema panna? Läks ta ehk kuldvasika seljas tagasi Egiptusse? Palkas ta ehk mõne mooramaamehe ja sõitis sellega? Sõitis ta?"

„Ei sõitnud.“

„Kuhu ta jäi?"

„Jäi Iisraeli juure.“

„Õige! Jäi oma rahva juure. Aga mis võis ta siis selle kuldvasikaga teha? Kas ei pidanud ta teda siinsamas ära tarvitama — peenrahana rahva sekka tagasi saatma? Eks pidand?"

„Pidi küll,“ oli Indrek nõus, sest tema oli juba valmis kõigega nõus olema.

„No näete: kuld läks ometi peenena rahva sekka tagasi. Niisugune oli see rahva söötmine ja jootmine peeneks jahvatatud kuldvasikaga, et kirjasõna pidi tõeks saama. Ja kas rahval oli sellest kasu?"

„Oli küll,“ arvas Indrek.

„Muidugi oli! Kullast on rahval ikka kasu. Nii et kelle kasu ajas siis Mooses taga? Kas mitte rahva kasu?"

„Rahva kasu,“ kordas Indrek.

„Just nii: rahva kasu. Mooses oli rahvamees. Oli küll juut, aga ikkagi rahvamees, nagu vana hall Mauruski. Sest ka mina olen rahvamees, mina ja Dr. Hermann, Dr. Veske, Dr. Hurt, Jakobson ja teised. Need kõik on eesti rahvamehed. Aga Mooses oli juudi rahvamees. Dr. Kreutzwald ei olnud mitte rahvamees, tema oli muidu niisama ja kirjutas „Kalevipoja“. Tema ei olnud küll ise õige rahvamees, aga tema laulis meie esivanemate rahvamehest, sest ka Kalevipoeg oli rahvamees. Ja isa Jannsen ka, see suur sakste ja pappide sabarakk. Nüüd on nad peaaegu kõik surnud, nagu

Mooseski. Aga vana Maurus elab alles ja Dr. Hurt ühes professor Köhleriga. Teised on surnud, peale Hermannii, kellest pole asja. Ja rahvas leinab, sest pole enam mehi, kes ajaksid tema kasu taga. Härra Maurus on veel üksinda eesti rahva kasude eest väljas, üksinda oma halli peaga. Ja tema ei taha selle eest muud kui pisut tõtt, ainult pisut puhast tõtt, nagu Jehoova Siinai mäel. Ja teie peate tema Mooses olema, kes kuulutab tõtt rahva kasu pärast, et ta ei tantsiks enam oma kuldvasika ümber. Rahva kasu pärast peab olema tõepalg pööratud mitte rahva, vaid Jehoova poole. Härra Maurus peab tõtt teadma, mitte rahvas. Kool on minu rahvas, minu Iisrael ja Iisrael ei pea mitte Jehoovast, vaid Jehoova peab Iisraelist tõtt kuulma. Mooses ei annud Iisraelile tervet kuldvasikat korraga, vaid tegi ta peeneks — nõnda andis ta. Ka meie ei või oma Iisraelile tervet tõe korraga anda, sest rahvas kaotab aru, kui ta saab terve suure tõe korraga kätte. Rahvas läheb hulluks ja hakkab tantsima ning lõhkuma. Aga te nägite, mis sünnib, kui rahvas hakkab lõhkuma: Goethe ja Schiller läksid prügikasti nii et tolma aga taga. Oli seda tarvis? Oli seda meie rahval tarvis? Sai ta sest kasu? Aga rahvas peab kasu saama, sest mis rahvas see on, kes ei saa sugugi kasu. Ja siis see Slopašev: miks Goethe ja Schiller ja miks mitte Gogol ja Puškin? Kas ma selleks võtsin ta oma majja? Ma võtsin ta ju, et ta räägiks minu poistega vene keelt, et ta kasvataks mu poissa. Aga tema hakkab purustama! Venelasel vene süda. Aga vana härra Maurus tunneb vene hinge ja südant. Olen omad riivid igal pool ette lükanud, Slopaševi härra Maurus ei karda. Peeneks jahvatatud kuldvasikaga lükkab vana härra Maurus omad riivid sõprade juures ette. Sest kui poleks sõpru, siis pandaks kool kinni, venelane ei küsi ju rahva kasust, sakslane ka ei küsi, eestlane ei küsi, tema on saksik või venik, mitte eestlane. Aga härra Maurus küsib ja tema koputab kas või kümne ukse pihta, koputab ilusa, noore kuldvasikaga, sest seda armastab venelane..."

Ei tea, millest või kuidas see tuli, aga direktorit

kuulates hakkas Indrekul temast lõpuks kahju. Võib-olla sündis see tema halli habeme, võib-olla tema harvenenud hallide juuste pärast, mis kippusid pealael aina püsti tõusma ja värisesid seal liikudes, isegi rääkides. Vististi just nende pärast hakkaski Indrekul temast hale meel, sest need tuletasid talle meelde tema oma isa kuski sooserval, tuulise ilmaga, peale külma vihma, mis oli ladesenud päevade kaupa heinaajal. Et kuidagi aega kasutada, olid nad pajupõõsaid juurinud, vaevakaski kitkunud põlenud maal. Ja kui siis lõpuks pilved löid rebenema ja päike näitas oma nägu, jäi isa laastatud soo serval seisma, võttis ligunenud mütsi peast, pühkis käisega otsaesiselt ja ütles: „Tänu taevale, ometi kord päike!“ Tuul sasis tema juukseid ja alles nüüd, direktorit vaadeldes, tuli Indrekul meelde või taipas ta, et isa juuksed olid juba tol korral pisut hallid, peaaegu nagu härra Maurusel siin. Seda tõsiasja praegu mõistes nõrkeski tal äkki süda ja lödvenesid keelepaelad, nii et ta jutustas direktorile kõik, nagu see oli sündinud. Kõige imelikumana selle juures tundus talle see, et kui ta rääkis palliga pildumisest, siis nimetas ta Slopaševi jalgu „kodarateks“, aga direktor ei pannud seda nagu põrmugi pahaks, vaid naeris ainult, naeris nähtavasti puhtast südamest, nii väga tegi Indreku jutustus talle nalja. Kuid Indrek rikkus lõpuks selle ilusa meeoleu väikese eksitusega: ta rääkis ka sellest, kuidas Slopašev ja Voitinski olid purjus peaga arutanud kooli kinnipanemist. See pühkis vanamehe näolt kohe naeru.

„Näete nüüd seda head venelast,“ seletas ta. „Tema joob enda täis, läheb siis eestlasega kaklema ja purustab kaks suurt sakslast. Ühes eestlasega purustab! Ja et härra Maurus kohe tõtt teada ei saaks, siis tahab ta tema kooli kinni panna, sakslaste pärast muidugi, kes juba prügikastis, eesti prügikastis. Nõnda teeb hea südamega venelane — tema hakkab kohe kooli kinnipanemisest peale, kohe sellest. Sest hea südamega inemine tahab kõigile hea olla või kõigile halb. Kõigile! Kui purustas sakslased purjus peaga, siis mõtleb kohe: milleks see eesti kool, kui pole enam sakslasi. Nõnda

ütleb hea inemine. Kõigile olgu ühte moodi. Venelane ei oska lugeda, milleks siis eestlanegi oskab. Head inemist ei või sellepärast kunagi usaldada, tema teeb kergesti kurja — puhta õigluse pärast, et aga oleks kõigil ühesugune. Aga inemine ei saa õiglane olla, jumalgi ei saa, sest ega ta muidu ütle: armasta oma ligemist nagu iseennast. Seda öeldi juudile, juut teab. Kas talle öeldi: armasta kõiki, iga inemist? Ei, vaid: armasta ligemist. Aga hea venelane tahab kõiki armastada nagu iseennast ja sellepärast paneks ta eesti koolid kinni. Venelane on parem kui jumal, parem kui õnnistegija, ainult neitsi Maria on ehk nõnda hea kui venelane. Niisugune on venelane. Oo, härra Maurus tunneb head venelast, kes tahab kõiki armastada nagu iseennast!...“

Mida rohkem direktor head venelast kiitis, seda rohkem tõmbus tal omal nägu murepilve. Oli selgesti aru saada, et ta rääkis ühte ja mõtles ise teist, mida just, kes seda teab. Ja mis peasi: ta kahtles kõiges, teataval määral nähtavasti selleski, mis Indrek talle jutustas. Tema peaaegu omandas iga asi mingisuguse pöörase kuju ja seal pöördus ka kõige lihtsam ja selgem sündmus peaaegu hullumeelselt pahupidi.

„Meie peame kokku hoidma,“ ütles ta lävel Indrekule peaaegu saladuslikult sosistades. „Eestlased peavad kokku hoidma, sest neid on vähe. Aga eestlane ei hoi a eestlase poole, eestlane hoiab sakslase või venelase poole. Eesti rahvameeski hoiab sakslase või venelase poole, usub sakslast ja venelast rohkem kui eestlast, loodab sakslase ja venelase, mitte eestlase enda peale. Kreutzwald lootis, aga tema on surnud; Jakobson ka lootis pisut, aga ka tema suri. Kõik on surnud, kes lootsid eestlase peale. Mehed ja naised! Peaasi naised! Sest naine loodab ainult sakslase või venelase peale. Ainult! Ühel on siiski veel hing sees, kes loodab eestlase peale, ühel on, jumal tänatud, sest temal pole naist ja tema on hull, üsna hull, sest ainult hull loodab eestlase peale. Kahju, et meil nii vähe hulle, nii terve rahvas, nii terve, sest loomatoit hoiab rahva terve, ei õiget usku ega lootust. Grenzstein pole

hull, tema mitte, ja Kõrvil on täis aru peas. Grenzstein on rebane, aga oma saba ei oska peita. Ei, seda ta hästi ei oska. Aga venelane on kaval; ka see seal all on kaval, joo, aga on kaval. Muidugi rääkis ta meelega, et teie kuuleks. Segas jälgi. Härra Maurus teab, kuhu venelane mõtleb oma kavalad jäljed teha... Aga nüüd minge, keegi ei tohi midagi teada, ainult meie kahekesi, kaks eesti meest, Jehoova ja Mooses, nende käes on Iisraeli rahva saatuse. Kuldvasikas, kuldvasikas!" naeris direktor Indrekule trepile järele, nagu oleks kõik ainult rumal nali.

Aga Indrekule ei teinud see põrmugi nalja. Päevpäevalt ikka rohkem kasvas temas tundmus, nagu müttaks ta mingisuguses mülkas, üle pea sees. Pea läheb uimaseks ja kumiseb, kõrvus vuhiseb ja ajab pilli, liikmeisse hakkab rammestus, nii et ei tahaks liigutada kätt ega jalga. Mõnikord tahaks nii paljust rääkida mõne teisega, aga ei leia parajat silmapilku või pole kohast isikut. Teised nagu ei elakski tema õhustikus, vaid kuski mujal, kus ei saa Indreku meeolelust aimugi.

XII.

Üks uus tegur hakkas pikkamisi mõjuma vilksatava päikesekiirena selles raskes õhustikus. See oli direktori tütar, keda hüüti ikka ainult preiliks. Kui Indreku kord oli leiba lõigata ja lauda katta — sest ka selline ülesanne tabas teda peale kõige muu iga paari, kolme päeva tagant — ilmus ka preili vahete-vahel söögិតuppa, et istudes kõlmutada oma pikki, peeni jalgu kas aknal või isegi kuski lauaserval, sest pingil, toolil või järil ei armastanud ta kunagi istuda, need olid tal jalgade kõlmutamiseks liiga madalad. Alguses Indrekule tema tulek ei meeldinud, oli ju piinlik voolida leiba või kolistada nõudega mööda lauda, kui keegi jälgib silmadega iga sinu liigutust. Pisut kergem oli siis, kui söögitoas viibis ka proua Malmberg, preili tädi, sest tema kas ajas preili minema või ta tõreles temaga, enamasti ikka koha pärast, mille see valinud endale istumiseks.

„Kuhu sa istud!“ hüüdis proua Malmberg harilikult. „Seal ju teised söövad! Kas sul häbi ei ole?“

„Miks siis häbi?“ vastas preili. „Mu riided on ju puhtad.“

„Kas seda sulle pansionis õpetati?“

„Seda õppisime seal ise, ikka istusime kuski laual või mujal kõrgel,“ seletas preili.

Ükskord, kui tädi polnud kuulamas, küsis ta Indrekult:

„Ega te ei pahanda, et ma siin istun?“

„Mina seal ei söö, preili,“ vastas Indrek.

„Kus teie sööte?“

„Kus juhtub, aga mitte seal; seal sööb härra Ol-

„Enne ta ei söönud ju siin,“ ütles preili ja kargas laualt maha. „Pfui, kuidas te mind ehmatasite! Kui tema seda oleks näinud, siis oleks epistel papalt tulnud. Aga kes sööb tema kõrval, siin pahemal?“

„Härra Koovi.“

„Aga paremal?“

„Vürst.“

„Kus sööb krahv, kes ilusasti mängib?“

„Teisel pool lauda esimesena.“

„Tema kõrval?“

„Elbe ja siis Hodkevitš.“

„See, kel käed alati taskus, eks?“

„Seesama. Aga kust teie seda teate?“

„Tean, mina tean kõik. Kus on Vuti koht?“

„Siin,“ näitas Indrek.

„Sinna ma istun, sinna ma tahan istuda,“ ütles preili. Aga enne kui ta seda sai teostada, tuli tädi teatega, et papa kodu, ja preili kadus jalamaid söögitoast, sest siinviibimine oli tal kõvasti keelatud.

Teine kord, kui ta istus jällegi söögitoas ja oma jalgu kõlgutas, ütles ta Indrekule:

„Miks teil leivatükid ühepaksused ei ole? Vaa-dake seda! Missuguse inimese hambad ulatuvad sel-lest läbi?“

„Ma jätan selle iseendale,“ vastas Indrek lihtsalt.

„On siis teil nii pikad hambad?“ naeris preili.

„Mina saan paksemastki tükist jagu.“

„Küll teil on hea elu!“ ohkas preili natukese aja pärast.

„Tõesti?“ imestas Indrek.

„Kas siis ei ole?“ küsis preili.

„Ennem võiks küll preilil hea elu olla,“ arvas Indrek.

„Minul?! Minul on igav, hirmus igav. Ma ei tohi ju midagi teha ega rääkida. Ka minna ei tohi ma kuhugi, ikka on mul tädi või mõni teine sabas.“

„Aga mina ei saa kuhugi minna, pole aega ega võimalust,“ ütles Indrek.

„Teie peate all olema, eks? Teil pole papale raha maksa, ega?“

Indrek ei vastanud, kolistas ainult taldrikute, nu-gade ja kahvlitega.

„Miks te õieti siin olete? Et leiba lõigata ja lauda katta?“ küsis preili.

„Et õppida,“ vastas Indrek.

„Millal te siis õpite, kui te alati tööd teete, kuhugi jooksete või all toas istute? Öösigi ju pole rahu, siis kõliseb kell, see kostab ju üles. Teie teete ust lahti, eks?“

„Mina,“ vastas Indrek.

„Näete, ma tean sedagi. Millal te küll õpite?“

„Selleks on aega küll!“ kiitis Indrek, et oma sei-sukorda pisutki paremana paista lasta.

„Mida te kõige rohkem armastate? Lateinisch, nagu papa ütleb, mis? Papa arvab ikka, et kõik õpivad aina Lateinisch. Mina teda ei armasta, sest mis ma te-maga teen, kuhu ma temaga lähen. Mina armastan saksa keelt, see on kõige ilusam. Teie saksa keelt ei oska? Kui kahju! Siis poleks vaja vene keelt rääkida. Miks te ei õpi? Tahate, ma õpetan teile? Hakkan teiega ainult saksa keelt rääkima, nur Deutsch! Iga haritud inimene räägib saksa keelt, sest ilma saksa kee-leta polegi haridust ega haritud inimest. Seda ütlevad kõik — papa, tädi, kõik, kõik, die ganze Welt. Und was können wir gegen die ganze Welt? Verstehen Sie?“

Ja kohe hakkas ta õpetusega peale, võttes näitena taldriku, noa või kahvli ja küsides: „Was ist das?“ mil-lele Indrek pidi vastama saksa keeli.

„Nõnda ei lähe teil aeg kaduma: teete tööd ja õpite ühes sellega saksa keelt. Nagu praegugi: was machen Sie jetzt?“ küsis ta, kui Indrek leiba lõikas. „Ja mina leidsin omale elu-ülesande: hakkam poistele saksa keelt õpetama. Olen kasulik, teen tööd,“ rõõmutses preili. „Kõige pealt õpetan teile saksa keele selgeks. Teie saate varsti hakkama, teil on juba ots käes. Nur Vo-cabeln, Vocabeln, Vocabeln! Kui keel on kord valmis painutatud, siis pole enam midagi. Aller Anfang ist schwer! Siis võite preilidega jalutama minna, haritud preilidega, sest haritud preilid räägivad väljas ainult

saksa keelt, nur Deutsch! Meie räägime ikka saksa keelt, ka kodu. Tädi vene keelt ei mõista, papa oskab halvasti ja eesti keel on ju päris võimatu. Sest kuis ma ütleksin eesti keeles: lieber Papa, liebe Tante? Mis te arvate, kuis ma seda ütlen? Armas papa, armas tante või veel — armas tädi! Pfui! igal pool see s. Kui inetult see kõlab! Ülepea kaotaksin ma s'e keeltest, kui see oleks minu teha. Kui ometi keegi teaks keele, kus pole s'e! Kui oleks kusagil niisugune keel! Ma saaksin juba õnnelikuks sellest paljast teadmisest.“

„Miks siis preili s'e ei armasta?“ küsis Indrek.

„Seda ei või ma teile öelda,“ vastas preili veidi punastudes. „Tädile olen ma öelnud ja tema ainult naerab. Tädil ei ole peeni tundmusi, tema ei saa mõnikord põrmugi aru, mis mina tunnen. Kui ma iseseisvaks saan, siis lähen ma reisima, lähen tingimata ja otsin ilma s'eta keele üles, sest niisugune keel peab ometi kuski olema. Ei ole võimalik, et pole kogu ilmas nii peenetundelist rahvast. Mõistate — kogu ilmas! Ja otsima lähen ma tingimata. Ning eesti keelt ei räägi ma siis enam kunagi, kui ma iseseisvaks saan, sest mehele lähen ma ükskõik kellele, mitte eestlasele. Tema mitte! Lähen niisugusele, kes eesti keelt ei mõistagi, sõnagi aru ei saa, kes teda pole eluilmast kuulnudki, nii et ka minu lapsed teda kunagi ei kuule, sest eesti keeles on kõik ilusad ja inetud sõnad s'ega. Mõelge pärast üksi järele, siis saate aru, saate tingimata aru, ja öelge mulle homme või tunahomme, kas mul on õigus. Ja pange tähele: mul on tingimata õigus, kui te hästi järele mõtlete. Armas! Kallis! Hirmus! igal pool visiseb ja vusiseb see ropp s. Neil on õigus, kes ütlevad, et eesti keelt võib ainult magamistoas tarvitada, mitte mujal. Nur im Schlafzimmer!“

„Aga on ju ka — kole, hale, need on s'eta,“ püüdis Indrek vastu vaielda.

„Mis see aitab,“ rääkis preili, „mis on sest kasu, kui „armas“ ja „kallis“ on alati s'ega. Mõistate — alati! Mõtelge ometi, kui mul oleks keegi, keda ma nii, nii... liebe vom ganzen Herzen ja kui ma kunagi ei võiks talle „armas“ ja „kallis“ muidu öelda, kui aina

susiseva s'ega; ma sureksin ära. Bei Gott, ich würde krepieren. Armas, kallis, sõrmus — kõige parematel sõnadel ikka s. Aga: ich liebe dich, ich bin verliebt, Ring, Brautring, wie schön das klingt! Himmlisch! Nii et esimene asi: õppige saksa keel selgeks ja mina õpetan. Ma teen seda hea meelega selle s'e pärast. Aga te peate tõesti õppima, nii et ma kohe tunnen, et te õpite, sest muidu ei maksa, muidu ei ole mul kannatust. Denn ich bin so launisch, so launisch!“

Ükskord küsis preili Indrekult:

„Kuidas teile meeldib minu nimi — Ramilda. Eks ole ilus?“

„Väga ilus!“ kiitis Indrek.

„Teate, mis see on? See on ju Miralda. Minu õige nimi on Miralda. Aga see ei meeldi mulle. Ramilda on palju ilusam. Ja peenem, suursugusem. Kui ma iseseisvaks saan, muudan ma oma nime lõplikult tingimata Ramildaks, nii et kui mind ükskord maha kuulutatatakse, siis mitte Miralda, vaid Ramilda. Tädi on hirmus vastu, aga mis sest. Kui muidu ei saa, annan keisrile palvekirja ja keiser lubab tingimata muuta. Sest mis võiks keisril selle vastu olla, kui mind kantslist maha kuulutatatakse Ramilda, mitte Miralda. Miraldast saab palju ilusaid nimesid, aga Ramilda on ikkagi kõige ilusam. Kuulake: Miralda, Marilda, Rimalda, Ramilda, Ridalma, Radilma, Diralma, Darilma, Ramaldi, Maraldi, Ramidla, Rimadla, Maridla, Miradla — lõpmata palju. Aga nende teiste pärast ei annaks ma kunagi keisrile palvekirja, ainult Ramilda pärast. Mul ongi juba see palvekiri valmis, muidugi mitte paberil, vaid peas. Igal õhtul enne uinumist loen ta mõttes keisrile ette, nii et ta paremini mõjuks, kui ma ta kord ära saadan. Mis te arvate, kas keiser annab luba Miralda asemel Ramilda võtta?“

„Ma ei tea, preili,“ vastas Indrek.

„Seda ma tean isegi, et teie seda ei tea, aga mis te arvate, seda küsin ma; ainult teie arvamus.“

„Ma arvan küll, et lubab,“ ütles Indrek viimaks.

„Arvate tõesti?“ usutas Ramilda.

„Tõepoolest, preili,“ kinnitas poiss.

„Eks ole?“ ütles Ramilda õnnelikult, „sest mis võiks keisril selle vastu olla. Selle peale teie käsi.“ Ta hüppas aknalaualt kaks jalga korraga põrandale ja siirutas Indrekule käe ning, kui ta seda oli surunud, ütles ta:

„Tigapuul on suurem käsi kui teil. Tema on teist lühem, aga käsi on suurem ja tugevam. Veel kord! Pigistage kõvasti, nii et ma tunnen.“

Ja Indrek pidigi uuesti preili kätt pigistama, kes siis ütles:

„Ikkagi on Tigapuu tugevam. Kas ta meeldib teile?“

„Tema on minust üks klass kõrgemal,“ vastas Indrek.

„Ja räägib saksa keelt, päris kenasti räägib, nii et nagu haritud inimene kohe. Mulle ütles ta kord, et tema oleks võinud juba farbendeklit kanda, kui ta tõsiselt oleks tahtnud, aga temale meeldib siin nii väga. Kas teile meeldib?“

„Meeldib küll,“ vastas Indrek.

„Lõbus, eks? Papa on poistega hirmus hädas, nad on väga vallatud. Kas teie olete ka mõnikord vallatu?“

„Ei vist ole,“ arvas Indrek.

„Muidugi, teie olete juba suur, sellepärast. Aga Tigapuu on; ma tean, et on. Mis oli selle Goethe ja Schilleriga? Rääkige mulle ka. Tigapuult küsisin, aga tema ütles, et ei tea. Tema on ise väga vallatu, sellepärast ta ei räägi. Aga teie võite rääkida, sest teie ei ole ju vallatu. Mulle te ju räägite, mina ei ütle kellegi. Tädile ja papale ka ei ütle. Nii et teame ainult meie kahekesi. Ma tahaksin nii väga teada, kuidas see oli, sest vallatud poisid meeldivad mulle nii, nii. Aga kui teised meeldivad, üldse poisid. Überhaupt! Poisid on nii kenad, mehelikud. Tüdrukud on kadedad, hirmus kadedad. Ja kurjad! Minule on nad nii kadedad ja kurjad. Nad ütlevad, mina olevat rumal. Aga mina arvan, et on veel palju rumalamaid tüdrukuid kui mina. Mis teie arvate, kas on rumalamaid? Ütelge puhtast südamest.“

„Mina tüdrukuid ei tunne,“ ütles Indrek.

„See on teist nii ilus, et te tüdrukuid ei tunne; nad on kõik nii hirmus pirtsakad. Neid ei maksagi tunda. Mina olen ka hirmus pirtsakas. Aga kas ma nii rumal olen, kui teised kadedusest ütlevad, mis teie arvate? Ainult oma arvamus. Keisri kirja kohta te ju ütlesite oma arvamuse, miks siis ei või minu rumaluse kohta, mina pole ju keiser. Ütelge nüüd,“ mangus Ramilda paluvalt.

„Ma ei usu mitte,“ ütles Indrek viimaks, pöördudes ise kõrvale.

„Eks ole!“ hüüdis Ramilda rõõmsalt. „Kas iga tüdruk oleks keisri kirjale tulnud või oleks iga tüdruk osanud Miraldast Ramilda teha? Midagi ei oska nad! Aga mina oskan. Mul on nii hea meel ja ma olen nii õnnelik, et teie olete minuga ühel arvamusel. Ich bin so glücklich, so glücklich! Aga saksa keele peate ära õppima, peate! Seda tahab Ramilda, Rimalda, Radilma, Darilma, Ramaldi, Maraldi, Ramidla, Rimadla...“

Linnukesena vidistades kadus ta uksest ühes oma suure õnnega. Aga Indrek tundis südames nagu hella raskust ja esimesi valusaid tõmbeid. Ja talle tulid meelde härra Mauruse sõnad, mis see oli temale nii sagedasti korranud: „Ära usu naisi! Hoia naiste eest!“

„Kus sa ikka hoiad,“ arvas Indrek endamisi nagu alistunult.

Nõnda läksid päevad, kadusid nädalad, aga Indrek ei pannud seda tähele. Tema pidas nagu ainult ühte silmas: kas preili ilmub teatud päeval söögituppa talle saksa keelt õpetama või ei. Ta kippus unustama kõiki teisi õppeaineid, tuupis ainult saksa keele grammatikat, luges saksakeelseid raamatuid ja tagus sõnu pähe. Aga kui preili söögituppa ei ilmunud, oli Indrek tussane ja nukker, liiatigi kui kuulis, et preili oli käinud lobisemas mõne teisega, kel jätkus preilile ainult imetlust. Kõigil jätkus preilile ainult imetlust, sest tema oli ainuke naistäht meespere pilvises taevas. Ainult härra Koovi oli Ramilda kohta nähtavasti teises arvamus, sest Indrek kuulis kord, kui ta tema kohta lausus: „Kisseinaja barõšnja“. Mis see tähendas, seda

Indrek õieti ei teadnudki, aga hääletoonist ja näoilme-
pidi ta järeldama midagi halba ja alaväärtuslikku.

Nagu Indrekki, teadsid paljud teised, võib-olla
kõik, kust Ramilda võtnud oma selle ja hulga teisi ni-
mesid, mis tundusid nii ilusatena, et neid siin-seal ta-
sakesi korrati. Igal mehel oli oma ilus nimi, mida ta
armastas ja mille ta tegi oma vaimustuse- ja imetluse-
esemeks. Aga kõigi nende ilusate nimede taga peitus
ainuke naine, kes oli meestele ette siristanud oma
kümme tuhat nime, ja joobunud meestekari siristas
seda talle järele. Polnud siis ime, et ka Indrek hak-
kas kaasa siristama kord teadlikult, kord ebateadlikult,
teisendades nime viimse võimaluseni ja ammutades aina
uusi ja uusi. See oli omasugune mäng ja ajaviide, mida
võis kasutada igavates tundideski. Ja ta levis niisu-
guse kiiruse ja kindlusega, et astus mõjult võistlusse
krahvi toodud lauluga, ainult selle vahega, et laulu
lauldi valjusti ja ühel meelel, nime aga kordas igauks
oma-ette. Seega oli krahvi laul ühendavaks, preili nimi
aga eraldavaks aineks siin esimese järgu asutises.

Sellest sai Indrek alles siis õieti aru, kui ta preili
nime pärast pörkas kokku Tigapuuga, mille tagajär-
jeks oli nende lõplik eemaldumine.

„Mis sa seal lobised?“ küsis Tigapuu Indrekult
tõsiselt, peaaegu kurjalt, nagu oleks tal õigus teda
kaskida, kui see kordas tasakesi: Rimadla, Ramidla,
Maridla, Miradla.

„Ei midagi,“ vastas Indrek.

„Kuidas ei midagi, ma kuulsin ju selgesti.“

„Mida sa siis kuulsid? Pääsukese laulu: Midli-
Madli, Kidli-Kadli.“

„Ei, ma kuulsin midagi muud,“ ajas Tigapuu vastu.

„Aga mida siis, Issand jumal?“ hüüdis Indrek,
keda Tigapuu kõnetoon ärritas.

„Ma kuulsin just seda, mis sa ütlesid, ja keelan
selle sul ära, kas kuuled,“ vastas Tigapuu ähvardavalt.

„Mis? Sina keelad mul seda ära? Mida? Nimeta
ometi kord! Või kes oled sina, et tuled mulle midagi
keelama? Keelamiseks on siin majas teised mehed ole-
mas.“

„Aga näe just mina olen see mees, kes sulle seda
keelab; mina, Tigapuu, eesnimega Karl.“ hüüdis Ind-
rek.

„Sa oled aru kaotanud, Karl Tigapuu!“ hüüdis Ind-
rek, püüdes nagu naljatada, aga Tigapuu jäi endiselt
tõsiseks ja ütles:

„Tähendab, sa tahad ikka seda suust välja ajada?“
Ta jäi Indreku ette ähvardavas poosis seisma ja vahtis
talle põrnitsedes näkku.

„Jah, ikka laulan ma Midli-Madli, Kidli-Kadli, kui
see mulle meeldib,“ vastas Indrek.

„Isegi selle keelan ma sulle ära, kas kuuled?“

„Kuidas sa seda teed, ma tahaksin teada?“ küsis
Indrek.

„Ah kuidas?“ küsis Tigapuu vastu. „Vaata nõnda!“
ja ta pistis rusika Indrekule nina alla.

„Saad pähe, kui rusikaga tuled,“ ütles Indrek.

„Igal pool pole lauaklapid lahti,“ muigas Tigapuu.

„Igal pool leidub midagi, millega sinule pähe
anda,“ vastas Indrek.

Viimaseid sõnu kuulis härra Ollino ja küsis nalja-
tavalt:

„Kellele see Paas seal riide taga jällegi pähe an-
nab?“ sest kõnelus sündis all suures toas eesriide taga.

„Ikka Tigapuule,“ vastas Indrek, „sest tema tüki-
rusikaga minu nina alla, kui mina laulan pääsukese
laulu: Midli-Madli, Kidli-Kadli.“

„Ära valeta!“ hüüdis Tigapuu vihaselt.

„Miks sa nii kuri oled?“ küsis Ollino Tigapuult.

„Paas valetab!“ hüüdis Tigapuu.

„Mis sest siis on, et ta valetab,“ arvas Ollino. „Meie
kõik valetame vahel.“

„Vale ja vale vahel on vahe,“ seletas Tigapuu.

„Mina ei valeta niisuguses asjas kunagi. Kui olen mi-
dagi teinud või öelnud, siis julgen seda ka omaks
võtta.“

„Mis see Paas siis ütles?“

„Küsi temalt eneselt.“

„Ei. Paasi ma ei usu, sest tema valetab, nagu sa
ise ütled. Sellepärast ütle sina.“

„Ei, mina ei ütle,“ vastas Tigapuu. „Mina ei või seda öelda.“

„Mis see siis oli, et sina ei või seda öelda. Ütle mõnes teises keeles, kui eesti keeli ei või.“

„Seda ei saagi teises keeles öelda.“

„Taga targemaks!“ imestas Ollino, kellele Tigapuu meelepaha valmistas nähtavasti lõbu.

„Muidugi ei saa,“ seletas Tigapuu. „See oleks sama hea, kui sa küsiks, et ma ütleksin oma nime mõnes teises keeles.“

„Mõistan, mõistan,“ lausus Ollino nüüd. „Tähendab, tegemist on naistega, eks? Noore preiliga, mis?“ Ja naeratades lisas Ollino saksa keeli juurde: „Unser Herr Tigapuu ist verkracht, ganz verkracht.“

„Jäta oma rumalad naljad tõsise asja juures,“ ütles Tigapuu ja võitles kõigest jõust palgessekippuva puna vastu. „Teie võite ju kõik naerda, kui tahate, aga minu arvates pole see sugugi ilus, kui noore preili nimega nõnda ümber käiakse, nagu oleks see mõni tühine mängukann, liiatigi kui see noor preili on meie oma koolidirektori tütar.“

„Aga see noor preili käib kõige pealt ise oma nimega nõnda ümber,“ vaidles Ollino vastu, nagu pakuks talle see erilist lõbu, kuna ta muidu oli harilikult ikka väga sõnakehv. Ka tekkis tema nagu klaasistunud silmi pisut elavam ilme.

„Inimene ise võib oma nimega teha, mis tahab, see ei puutu teistesse ja see ei anna veel teistele õigust teha sedasama. Inimene võib ka iseendaga teha, mis tahab, aga sellepärast ei või seda veel teised. Ja et elav inimene ning tema nimi on üks, siis ei või tema nimega mängida, sest see tähendaks, et mängitakse inimese endaga, mis on haavav. Aga inimesega ei tohi mängida, teda peab tõsiselt võtma. Ammugi ei või mängida noore preiliga, kui ta on direktori tütar, sest see ei ole aupaklik.“

Sellele pikale targale seletusele vastas Ollino lauluga „Oh kuusepuu...“ viisil:

„Oh Tigapuu, oh Tigapuu,
Du bist doch ganz verliebt.“

„Ma palun tõsise asja juures jätta naljad,“ ütles Tigapuu vihaselt.

„Mis ajast saadik sina oled hakand inimeste õigusi kaitsma?“ küsis Ollino.

„Kui kellelegi liiga tehakse, olen mina alati valmis olnud tema kaitseks välja astuma,“ ütles Tigapuu.

„Soo,“ imestas Ollino ja pöördus Indreku poole küsimusega: „Mis teie sellest arvate, Paas? Kas Tigapuu ka teie eest on välja astunud?“

„Ei mäleta,“ vastas Indrek ja arvas parajaks hetkeks juurde lisada: „Aga raha, mis ta minult laenas, seda ta küll ära ei maksa.“

„Mis on rahal inimese õigustega tegemist!“ hüüdis Tigapuu. „Ja mis sa pudrutad: millal olen mina sinult midagi laenanud?“

„Juba ammugi,“ vastas Indrek. „Sügisel, kui ma alles siia tulin.“

„Mina sinult laenand? Mina sinule võlgu?“ imestas Tigapuu.

„Vähemalt see rubla, mis teki eest.“

„Aga selle eest sa ju magasid minu teki ja padjaga.“

„Mitte ainustki ööd, sa võtsid nad ju tagasi.“

„Mis sa andsid.“

„Sa ju ütlesid, et võõrad asjad.“

„Mis sa uskusid, kuigi ütlesin.“

„Sa siis petsid?“

„Mis sa lasksid ennast petta.“

„Ah see ongi see sinu õigus?“

„See ongi minu õigus, kui teine on nii rumal.“

Need laused pilluti ruttu, peaaegu ühekorruga vastastikku teineteisele näkku. Ollino seisis, käed püksitaskus, ja vaatles poisse. Tigapuu viimaste sõnade juures ütles ta muiates, pöördudes nagu Indreku poole:

„Tigapuu on armunud, see on kindel. Sest kui inimene arvab, et temal on õigus teist petta, siis on ta tingimata armunud, seda pidage meeles.“ Ütles ja hakkas mööda tuba edasi-tagasi kõndima, nagu oleks kogu küsimus lahendatud. Indrek ei teadnud, kas tema sõnu tõsiselt või naljana võtta. Alles paljude

aastate pärast oleks võinud ta taibata, kuivõrt palju oli Ollino sõnades tõtt, aga siis oli ta juba need sõnad unustanud.

Tigapuu ei katsunudki Ollinole vastata, vaid ütles Indrekule:

„Lollus on sinusugusega õigusest rääkida, sinul pole sellest veel aimugi.“

Ta tegi minekut. Aga lävel pöördus ta ümber ja lisas endistele sõnadele juurde:

„Seda ma sulle siiski ei kingi, pea meeles. Kui veel juhtub, siis...“

Ning Ollinole ütles:

„Ja et sina selle üle ainult rumalat nalja heidad, seda poleks ma sinust tõesti mitte uskunud. Sest kõige pealt oleme meie ikkagi kooliõpetajad, järelevaatajad, korrapidajad, see aga seal ainult koolipoiss, sedagi mitte täiesti. Tõepoolest, ma imestan väga!“

„Mina ei imesta põrmugi!“ hüüdis Ollino lahkuvale Tigapuule järele.

Aga Indrek pidi järgmisel päeval Tigapuuga kaasa imestama, kui preili temalt söögitoas küsis:

„Kas see on tõsi, et teie läksite Tigapuuga minu nime pärast riidu?“

„Teie nime pärast mitte, niipalju kui mina tean,“ vastas Indrek, kuna tal omal meelde tulid Ollino sõnad: kui inimene on armunud, siis arvab ta, et tal on õigus petta.

„Kuis nii? Mispärast siis?“ küsis Ramilda, nagu oleks tal millestki kahju.

„Mina laulsin ainult Midli-Madli, Kidli-Kadli — seda pääsukese laulu.“

„Oli see tõesti nii?“ usutas Ramilda ja vahtis Indrekule nagu pettunult otsa.

„Tõepoolest, preili,“ kinnitas Indrek.

„Seda ma küll ei usu,“ ütles Ramilda. „Te räägite küll alati tõtt, aga nüüd te luiskate. Ja teate, miks? Te häbenete mulle tunnistada, et te minu nime kordasite.“

„Miks ma seda peaksin häbenema? Ei, ma ei häbeneks,“ ajas Indrek vastu.

„Kas tõesti ei häbeneks? Ütelge puhtast südamest, ütlege ruttu, tädi võib iga silmapilk tulla ja siis ma ei saagi täna kuulda.“

„Päris puhtast südamest,“ kinnitas Indrek.

„Siis polnud see tõesti minu nimi?“

„Tõesti mitte, vaid ainult Midli-Madli, Kidli-Kadli.“

„Aga kas te minu nime peale ei mõelnud, kui nõnda laulsite?“

„Ei mäleta hästi, aga ma arvan, ei vist.“

„Tuletage hästi meelde,“ ajas Ramilda peale. „Rimadla, Ramidla, Miradla, Maridla, Ridla, Radla, Ridli, Radli, Kidli-Kadli, Midli-Madli. Tingimata oli see nõnda, eks olnud?“

„Ei tea, võib olla.“

„Ganz bestimmt, so war es!“ kinnitas Ramilda ja lisas nagu endamisi juurde: „Tähendab: Tigapuul oli ometi õigus! Tigapuul oli õigus!“

Nende sõnadega läks ta tantsiskledes uksest välja, nagu tõttaks ta kuhugi mõnda rõõmusõnumit viima, ja Indrek kordas talle mõttetult järele: „Tigapuul oli õigus, Tigapuul oli õigus,“ kuna ta südames tundis äkki seletamatut raskust, mis sünnitas kogu kehas imeliku kuumuse. Öösigi tundis ta seda oma silmalaugudes, kui ta sonis: „Tigapuul oli õigus, Tigapuul oli õigus.“ Tema ise polnud kunagi tähele pannud, et Tigapuul oleks milleski õigus olnud, aga nüüd kinnitas seda Ramilda. On siis temal õigusest sama arusaamine nagu Tigapuul? Samal silmapilgul nägi ta end kuski surnuaia nurga ääres videvikul, kus kohisedid tumedad kuused, ja keegi teine seisis tema ees, kes jooksis ära. Aga tema jäi paigale, sest talle tundus, nagu oleksid tema jalad köidetud selle teise omadega. Ka täna jooksis keegi teine ära, ikka jookseb keegi ära, keegi teine, ainult tema jääb, tema üksi.

Nõnda sonis Indrek leiba lõigates, kui proua Malmberg sisse astus ja ütles:

„Miks te täna nii hulluste leiba lõikate?“

„Nuga on vist nüri,“ arvas Indrek.

„Tehke nuga teravaks, muidu purustate rohkem kui lõikate.“

Ka taldrikud ja noad-kahvlid ei tahtnud täna Indrekul käes seista, aina kukkusid, aina kolisesid.

„Mis teil täna ometi on? Olete unine või haige?“ küsis proua Malmberg.

„Öösi kõlistati palju,“ ütles Indrek.

„Vaene poiss!“ haletses proua. „Aga nõnda ei jää neist vaestest taldrikutest ja tassidest varsti enam midagi järele, kui te neid nii hirmus peksate. Näete isegi, taldrikutel kõigil tükid servast ära ja tassidel pole enam kõrvu olemaski.“

„Kõrvadeta ongi mõnusam,“ arvas Indrek, „mahuvad paremini üksteise sisse.“

„Aga mis nägu siis tassil on, kui pole kõrva!“ ütles proua Malmberg õpetlikult. „Mis nägu oleks inimesel, kui tal poleks kõrvu peas. Inimesel poleks siis mingit nägu. Nii ka tassil: tema on alati inimese käes ja temal peab olema kõrv küljes. Sest miks peab tass ilma kõrvata olema, kui inimesel on kõrvad!“

„Ja muidugi, proua Malmberg,“ oli Indrek nõus.

„Aga miks peksate siis tassidel kõrvad ära, kui nad teil endil on alles?“

„Ega ma ei peksa ju, nad ise lähevad,“ vastas Indrek. „Oleks inimese kõrvad ka sama õrnad kui tassidel, siis oleksid vist kõik inimesed kõrvuta.“

„See olekski õiglane,“ arvas proua Malmberg, „sest milleks inimeselgi kõrvad, kui pole tassil.“

„Aga tasside kõrvad ei kuule ju,“ katsus Indrek vastu vaielda.

„Kas kõigi inimeste kõrvad kuulevad?“ küsis proua Malmberg. „Minu isa kõrvad ei kuulnud lõpuks mitte midagi, aga kas keegi kiskus nad sellepärast peast ära? Ühes kõrvadega läks teine hauda, ühes oma kurtide kõrvadega. Ja nõnda on kõigi inimestega: ühes kõrvadega pannakse nad puusärki.“

„Aga tassid ei lähe ju puusärki,“ arvas Indrek.

„Mis sest?“ küsis proua Malmberg vastu. „Kas kõik inimesed lähevad? Ainult need, kes ristiisku pannakse puusärki, sest nemad peavad viimsel päeval

üles tõusma. Ja kuis nad tõusevad, kui pole kõrvu peas. Sellepärast.“

„Ega tassid üles ei tõuse,“ vaidles Indrek ikka veel vastu.

„Kas kõik inimesed tõusevad?“ küsis proua Malmberg. „Kus on, kes ärataks juudid või paganad? Kes neid äratab? Ei keegi! Sellepärast polegi tähtis, kas neil surres kõrvad peas või mitte. Aga ometi on nad neil alles ja miks ei või siis ka tassil olla.“

Nõnda õpetas proua Malmberg Indrekut ja tegi talle selgeks, et tassidel peavad kõrvad küljes olema, kuigi nad pole surelikud nagu inimesed — kristlased, juudid ja paganad. Proua Malmberg tegi Indrekule ja ka kõigile teistele noortele kõik asjad selgeks, aga nemad ei suutnud temale midagi selgeks teha. Nõnda võitsid neist kõnelusist aina noored, mitte aga proua Malmberg. Ometi armastas tema tähtsaid eluküsimusi noortega rohkem harutada kui noored temaga, sest tema tahtis palju rohkem õpetada kui noored õppida.

Aga tasside ja inimeste kõrvade küsimusel oli ometi mingisugune saatuslik eeltähendus. Sellest sai proua Malmberg ise kõige paremini aru. Mõõdus ainult paar päeva ja siis jäi vürst lõunale hiljaks, nagu see oli temaga varemaltki juhtunud. Aga täna jäi ta eriliselt palju hiljaks ja, et proua Malmberg armastas korda, siis ei andnud ta vürstile enam süüa, kinnitades temale, et tänasest päevast peale jäävad kõik söömata, kes ei ilmu õigeks ajaks lauda. Erandite hulka pidi kuuluma ainult Ollino, kel palju tegemist, ja Paas, kes oli sagedasti sel ajal alltoas valvekorral, kui teised istusid lauas.

Tänagi Indrek alles sõi parajasti, kui vürst astus sisse, võttis ülal lauaotsas istet ja ütles:

„Palun mulle siia katta.“

Et vürst rääkis ainult vene keelt, mida proua Malmberg ei mõistnud, siis küsis viimane Indrekult, mis see tahab, ja laskis talle vastata, et täna enam lõunat ei saa. Aga vürst ei tahtnud sellest midagi teada, vaid vastas:

„Mu kõht on tühi, ma tahan süüa.“

„Siis peate seda kustki mujalt otsima, mitte siit,“ pidi Indrek vürstile tõlgina vastama.

„Mina ei liiguta ennast siit enne, kui saan süüa,“ ütles vürst kindlasti.

„Ma kardan, teie peate siis väga kaua ootama,“ ütles Indrek.

Vastuseks lõi vürst käega vastu lauda ja pöördus Indreku poole:

„Ütelge sellele eidele veel kord, et ta mulle viibimata süüa annab, ehk muidu ei vastuta mina oma tegude eest.“

Kui Indrek oli need sõnad viisakalt edasi andnud, pidi ta vastama:

„Proua Malmberg vastutab oma tegude eest, sest tema ei ole vürstlikust soost. Tema vastutab ja ei anna vürstile süüa, tehku see mis tahes.“

„Katke silmapilk laud!“ karjus vürst ja pörutas rusikaga lauale.

Indrek pidi nüüd vürstile ütlema, et ta ei karjuks, sest siin pole ta mitte vürst, vaid ainult koolipoiss, kes lõunale hiljaks jäänud. See oli õieti viimane, mida Indrek tõlgina sai öelda, sest peale seda läks saksa- ja venekeelne sõnavaling nõnda hoogsaks, et polnud võimalik enam midagi tõlkida. Ägedad liigutused, välkuvad silmad ja moonutatud näod rääkisid selgemat keelt kui ükski suu. Lõpuks seisis vürst ja proua Malmberg vastastikku laua ääres, kuhu olid kuhjatud puhtad tassid ja alles pesemisest märjad taldrikud, seisis ja karjusid teineteisele sõnu, mille tähendust nad ehk ennem aimasid kui mõistsid.

„Kas te annate mulle süüa, küsin ma viimast korda,“ karjus Bebutov. „Ei või ja?“

„Minge välja ja ärge karjuge siin!“ hüüdis proua Malmberg talle vastu ja näitas käega ukse poole. Ja siis sündis äkki midagi niisugust, milleks polnud ette valmistatud vististi keegi, vürstki mitte. See oli mingisuguse silmapilkse nõutuse tagajärg. Vürst tahtis nähtavasti midagi muud teha, sest tema mustad, põlevad silmad jooksid otsides mööda suurt tuba ringi, aga nad ei leidnud midagi muud kohasemat kui lauanõude

virnad. Ja nõnda siis ta kahmaski esimese tassivirna ja virutas selle raksatades põrandale, kuna ta ise karjus, vahtides proua Malmbergile näkku:

„Andke süüa!“

„Teie olete hull!“ karjus proua Malmberg talle vastu, ilma et oleks ennast paigalt liigutanud.

Jälle raksatasid riistad põrandale ja purunesid tuhandeks tükiks, mis kargasid üle kogu toa laiali.

Tüdruk põgenes hirmunult ukse juurde ja vingus sealt:

„Proua, proua, lubage, et ma toon talle midagi, muidu peksab ta kõik puruks!“

„Sina ole vait!“ karjus proua Malmberg vastu ja taganes ka ise ukse poole, eemaldudes nõnda hullunud mehest. Ja pöördudes Indreku poole, kes ka püsti karanud, käskis ta:

„Ütelge talle veel kord kindlasti, et ta süüa ei saa, lõhkugu või kogu maja.“

„Ah ei saa?!“ karjus vürst Indrekule vastu, kui see oli talle proua Malmbergi sõnad edasi andnud, ja kahmas laualt ühe käputäie riistu teise järele, et neid hirmsa raginaga põrandale virutada. Vististi oleks ta nad kõik kuni viimseni hävitanud, kui mitte Ramilda poleks siia sattunud. Ta ei pannud teiste hirmunud nägusid täheleegi, nägi ainult vürsti, kes töötas kui hullumeelne.

„Kui kena, kui imekena!“ hõiskas ta rõõmu pärast, kui vürst käputäie riistu põrandale virutas. „Niisugust müra pole ma veel ühelgi ilutulestikul kuulnud!“

Need sõnad räägiti saksa keeles ja sellepärast ei võinud vürst neist aru saada, aga ta kuulis uut häält ja vaatas tagasi. Ning nähes, et Ramilda seisab õnneliku näoga keset tuba ja vaatleb tema laastavat tegevust, tuli tal nagu aru uuesti tagasi ja ta peatus oma askelduses.

„Veel kord!“ palus Ramilda vene keeles. „See oli nii ilus: trrrrahhh!“ kiljus ta rōkatades. Aga vürst seisis kui uimane keset killustatud riistu ja ei liigutanud end.

„Sina ära sega end minu asjadesse!“ karjus proua Malmberg õetütrelle.

„Ei, armas tädi,“ vastas Ramilda. „Aga miks ta hakkas lõhkuma?“

„Ei saanud süüa,“ vastas proua Malmberg.

„Miks siis? Kas ei olnud või?“

„Jäi hiljaks. Tema jääb alati hiljaks, aga minu majas peab kord valitsema,“ seletas pr. Malmberg.

„Tähendab, nälja pärast,“ lausus Ramilda. „Tühja kõhu pärast hakkas vaenekene lõhkuma.“ Ja vürstile lähenedes ütles ta sellele:

„Teate, kui nälja pärast, siis ei maksa, ega tädi ikkagi süüa ei anna. Uskuge, mina tunnen teda. Kui ütleb ei, siis jääbki ei.“

Ramilda rääkis seda nii lihtsalt ja südamlikult, nagu kõneleks ta mõne lapsega. Vürst ei osanud muud teha kui kummardus, palus vabandust ja läks.

„See inimene on püsti hull,“ ütles pr. Malmberg nüüd. „Näete, mis ta tegi!“

„Aga kui ta kõht oli kangesti tühi,“ püüdis Ramilda vürsti kaitsta. „Mina läheksin ka hulluks, kui ma näeksin, et süüa on ja et mulle ei anta. Iseasi, kui just ei ole, siis ehk ei lähe nii ruttu hulluks.“

„See oli juba enne hull, kui ta siia tuli,“ vastas pr. Malmberg. „Aga küll mina ta terveks teen.“

„Teda ehk näljutati ka kodus, sellepärast,“ arvas Ramilda. „Näljaga lööb ikka inimestel nende hullus välja, muidu on ta neil sees, sest kust ta muidu näljaga või mõne muu suure hädaga tuleb, kui ta juba enne neil sees ei ole.“

„Jäta oma rumalused,“ ütles pr. Malmberg õetütrelle.

„See ei ole rumalus, armas tädi,“ vaidles Ramilda vastu. „Kõik inimesed ei lähe ainult sellepärast hulluks, et neil pole nii suurt häda. Aga niipea kui tuleks see suur häda, siis oleksid kõik hullud. Nagu seegi: nägid, mis silmad tal olid. Tead, armas tädi, kui meil tuleks suur häda, siis oleks meil ka niisugused silmad.“

„Temal on alati niisugused silmad, anna süüa või ära anna.“

„Siis juba parem anna talle, armas tädi,“ palus Ramilda. „Sest milleks teda näljutada, kui tal on ikka niisugused silmad.“

„Jäta mind rahule!“ hüüdis pr. Malmberg. „Ma tean isegi, mis ma teen. Mine ära, mine kohe!“

„Ma lähen... lähen juba,“ vastas Ramilda, jäi aga siiski ukse alla seisatama ja ütles: „Aga tore oli: kahe käega taldrikud kõrgele üle pea ning siis äkki — trrrrahhh! Ja tassid! Vaesed vanad tassid! Neil polnud enam kõrvugi küljes. Või olid veel mõnel?“ küsis Ramilda Indrekult.

„Mõnel oli veel,“ vastas see.

„Vaesed kõrvad! Kui mõelda, et...“

„Kuule, mine juba kord,“ sundis pr. Malmberg oma õetütart. Aga kui see ukse avas, tulid talle vastu härra Maurus ise ja Ollino.

„Miks oled sa siin?“ küsis direktor tütrelt. „See paik siin pole sinule.“

„Ma käisin ainult vaatamas,“ vastas Ramilda. „Kogu põrand on täis!“

„Aga nüüd mine,“ käsutas direktor ja astus ühes Ollinoga söögituppa. Kui ta oli hävingu üle vaadanud, naeratas ta rahul olles ja ütles Ollinole ning pr. Malmbergile:

„Kahju, et kõiki puruks ei peksnud, oleks kõik uued saanud.“

„Ta ehk olekski kõik purustanud, aga Ramilda tuli vahele,“ seletas pr. Malmberg.

„Ikka tuleb tema, kus teda tarvis ei ole,“ lausus direktor niisuguse häälega, nagu oleks tema sõnadel mõni laiem tähendus. Ja Indreku poole pöördudes ütles ta: „Kutsuge Jürka, et ta põranda puhtaks teeks.“

„Aga mul on õhtuks riistu tarvis,“ hädaldas pr. Malmberg.

„Ja muidugi, riistu on tarvis,“ oli direktor nõus. „Kirjuta üles, mis vaja, ma lähen vürstiga ja ostan

ued asemele, sest tema peab maksma. Vürst peab maksma.“

Aga vürst ei läinud ühes direktoriga riistu ostma, ei, seda ta ei teinud. Mis aga maksmissesse puutub, siis nõudis ta arve, et seda isale saata, ühes sellekohase seletuskirjaga, mille ka härra Maurus läbi luges ja siis ta oma käega tähitult posti pani. Seda tegi ta tööjaotuse põhimõttel: vürst peksis tema vanad riistad puruks ja tema pani selle eest vürsti kirja posti, et kellelgi poleks nurisemist. Nõnda jäidki kõik asjaosalised üsna rahule: vürst oli tegelikult näidanud, et temaga ei tohi mängida; Ramilda oli oma ülespidamisega tõendanud, et temal on kaastundlik süda ja et tema võib rõõmut-seda ka halva asja pärast, kui paremat ei ole; proua Malmberg kinnitas oma talitusviisiga liigne kord, mida suudab naine, kui tal on kindel iseloom, ja härra Maurus oskas iseendale ja ka teistele selgeks teha, et kõige meeletumalgi teol võivad olla head tagajärjed: tema poisid hakkasid sööma uutelt taldrikutelt ja jooma kõrvadega tassidest, ilma et temal oleks vaja selleks krossigi kulutada.

Muidugi nõnda paistis asi alguses. Hiljem kasvasid temast nii mõnelegi hädapäevad. Üks neid, kes pidi kannatama, ilma et oleks midagi võitnud, oli Indrek. Tema pidi endiselt sööma ja jooma vanadest vi-gastatud nõudest, sest uusi hakkas ta lauale laduma ülalt otsast ja enne kui jõudis alumise otsani, olid uued nõud läbi ja endale ning mõnele teisele kaasven-nale pidi panema vanad. Tema rüüpas endiselt kohvi ja teed kõrvata tassist. Ometi oli proua Malmberg ise temale selgeks teinud, kui tähtis on tassile kõrv. Li-saks veel see, et uute tasside kõrvu pidi hoidma surma-hirmuga. Kui tänini oli võinud riistadega iseenda ja teiste meelelahutuseks kolistada, siis pidi nüüd söögi-toas valitsema vaikus, nagu laotaks lauale puu- või kumminõusid. Ja et seda käsku tõepoolest täidetaks, seisis pr. Malmberg ise aina püsti juures, kui lauda kaeti või koristati; et ei pudeneks mõnel taldrikul serv või tassil kõrv. Või kuigi ta lahkus viivuks söögitoast, siis jättis ta kõik üksed lahti, mis viisid tema eluruu-

uide poole, et kostaks kõik, mis kostma peab. Nõnda muutus seisukord söögitoas kõigile otse väljakannata-matuks. Isegi Ramilda sai sellest osa. Enne võis ta vahete-vahel tükid ajad poistega omasoodu söögitoas lobiseda, nüüd polnud see enam võimalik: ta pidi sealt kas jalamaid lahkuma või tädi kuulas iga sõna pealt. Aga tädi ei tahtnud midagi kuulda, kui ta valvas tassi-kõrvade järele.

„Ma tahan katsuda, kas tassidel seisavad kõrvad küljes või mitte,“ kordas pr. Malmberg, nagu ajaks ta kellegagi jonn. Aga tema ei mõelnudki jonnida, vaid temal oli niisugune kindel iseloom, et kui hakkab mi-dagi tegema, siis teeb lõpuni, teeb kas või eluotsani, kuigi peaks ise kõige pealt kannatama selle käes. Nagu nüüdki! Sest mis sai ta selle eest tasuks, et ta valvas söögitoas politseikordnikuna? Ei midagi! Ainult mä-lestuse, et vürst pidi tol korral ikkagi söömata lahku-ma, pidi isegi härra Mauruse arvamuse vastu lahkuma, mis oli muidugi väga tähtis, sest pr. Malmberg hindas oma iseloomu kindlust ja tahte teostust õieti alles siis, kui see pörkas vastastikku kellegi teise omaga. Aga ometi oli see ikkagi ainult mälestus, kuna tassikõrvade valvamine oli igapäevane elu, mis vältas päevast päeva, hommikust õhtuni ja oli lõpuks hirmus väsitav, tüütu ja närveeriv. Rikkus meeletu! Kõik panid tähele, et uued lauanõud rikkusid pr. Malmbergi meeletu. Sel-lepärast oli pisut ebaloomulik, kui Ramilda kord Ind-rekule nagu mõnda saladust sosistas:

„Tädi on nüüd väga kuri.“

„Miks nii?“ küsis Indrek poolsosinal vastu, nagu oleks see ka temale saladuseks.

„Uute tasside pärast,“ seletas Ramilda.

„Miks siis?“ päris Indrek.

„Et neil on kõrvad küljes.“

„Aga võib ju ära murda,“ naljatas Indrek.

„Just, seda minagi,“ naeratas Ramilda saladusli-kult. Ja nagu oleksid nad kahekesi milleski juba kokku leppinud, kahmas ta Indreku käest — just poisi sõr-meदे vahelt — uue roosilise tassi ja, enne kui see sai takistada, kõpsatas tassikõrv vastu lauaserva ning oligi

küljest ära. Nõnda kaotas esimene uus tass oma tulle uue kõrva, mille Ramilda ulatas Indrekule öeldes:

„Pistke tasku ja visake pärast ära, kust keegi ei leia. Ruttu!“ sundis ta, kui Indrek seisis jahmatunult. „Ja...“ tahtis neiu juurde lisada, aga sõnade asemel tõstis ta ainult oma esimese sõrme põiki huulile. See oligi see silmapilk, kus Indrek tähele pani, kui peened sõrmed on Ramildal. Ka seda märkas ta, et sõrmeots toetus hetkeks ninaotsale ja jättis lahkudes sinna üürikeseks väikese valge laigu. Just nõnda oli see, mitte teisiti, seda teadis Indrek kindlasti ja igakord, kui ta nägi meelega murtud tassikõrva, tuli see pisitilluke valge laik Ramilda ninaotsal talle uue elavusega meelde.

Kui pr. Malmberg natukese aja pärast söögituppa tuli, jooksis Ramilda talle lävele vastu ja hüüdis:

„Tädi, armas tädi, ühel uuel tassil on kõrv küljest ära! Tule vaata, tule ruttu!“

Ja ta jooksis ja kahmas laualt tassi, et seda pr. Malmbergile näidata, aga enne kui ta seda jõudis teostada, pillas ta tassi põrandale, kus see purunes kildudeks. Ehmunult, veel enam aga pettunult jäi Ramilda seisma ja lõi silmad kord tädile, kord Indrekule. Ja Indrekul oli äkki tundmus, nagu peaks ta tassikõrva taskust võtma ja ka selle põrandale viskama, teiste tükkide juurde. Vaevalt suutis ta hoiduda seda tegemast.

„See on lihtsalt hirmus, kui helepala sa oled!“ hüüdis pr. Malmberg pahaselt. „Nüüd lõhkusid uue tassi ära.“

„Aga tal polnud ju enam kõrva küljes!“ hüüdis Ramilda vastu. „Uuel tassil polnud enam kõrva, armas tädi, seda tahtsin sulle näidata.“

„Nüüd muidugi pole tal enam kõrva küljes,“ ütles pr. Malmberg.

„Ei, tal oli juba enne kukkumist kõrv ära. Ise oli terve, aga kõrva ei olnud.“

„Seda ma ei usu, see pole võimalik,“ vaidles pr. Malmberg vastu.

„See oli võimalik,“ kinnitas Ramilda. „Mina nägin oma kahe silmaga ja härra Paas nägi seda ka.“

„Siis pidite teie ise selle kõrva just praegu ära murdma,“ ütles pr. Malmberg Indreku poole pöördudes.

„Mina mitte,“ vastas Indrek.

„Tema mitte,“ kinnitas ka Ramilda.

„Kust siis sina seda nii hästi tead?“ küsis proua Malmberg õetütrelt.

„Ma olin ju siin,“ ütles Ramilda, „nägin, kui ta parajasti tassi võttis ja mulle kohe näitas, et kõrv küljest ära. Palus veel mind, et mina, armas tädi, oleksin sinu ees tunnistajaks, et mitte tema seda pole teinud, sest härra Paas teab ju, kui väga sa neid uusi tasse ja nende kõrvu armastad.“

„Mina armastan korda ja seda soovitan ka sinule,“ vastas pr. Malmberg õetütrelle, ja pöördudes Indreku poole, küsis ta:

„Kes siis murdis selle kõrva ära? Kes see võis küll olla, mis te arvate?“

„Mina ei tea midagi arvata,“ vastas Indrek.

„Oli ehk enne vigane ja läks ise küljest ära,“ arvas Ramilda.

„Ükski asi ei lähe ise küljest ära,“ ütles pr. Malmberg elutargalt, „ikka peab keegi olema, kes ta küljest ära ajab või teeb.“

Aga et pr. Malmberg ei osanud oletada, kes see keegi võis olla, siis ei uskunud ta ka seda, et purunenud tass oli ilma kõrvata. Sellepärast hakkas ta põrandalt teiste tükkide seast otsima tassi kõrva, millises tegevuses teda ka Ramilda ja Indrek toetasid. Ja kui ta seda sealt ometi ei leidnud, ütles ta lõpuks:

„Tähendab, keegi pidi ta ikkagi ära murdma ja kõrvale toimetama.“

„Keegi tingimata,“ kinnitas Ramilda.

„Aga jumal tänatud, et sa ka tassi enda maha pillasid: saime tast ometi lahti. Nüüd lähme toome uue asemele ja siis tahan ma näha, kas tassidel seisavad kõrvad küljes või mitte. Meil kodus olid vanaema kohvitassid ja neil ei puudunud ainustki kõrva, aga siin ei seisa paari päevagi. Tassidega peab oskama õrnalt ümber käia! Peab oskama! Aga inimesed ei oska.“

Minu mees õppis kümme aastat, aga suri ära, enne kui oskas õrnalt ümber käia. Niisugused on need mehed. Kui mehed lapsi kasvataks, siis puuduks vist küll pooltel inimestel kõrvad ja teised ihuliikmed, tassidest rääkimata. Meil oli omal ajal Lehrer, tema oleks heameelega ka tütarlapsi kõrvust kiskunud. Muud kui siku-taks aga! Kui oleks niisugusele tassi kätte annud, mis ta oleks teinud? Kõrvast kinni ja küljest ära; seda oleks ta teinud, sest ta oleks teda kohe kiskuma hakanud, nagu oleks ta mõni inimese kõrv. Mina pole kogu eluaeg ühelgi tassil kõrva küljest ära teinud ja minu õetütar Miralda siin...“

„Armas tädi, palun Ramilda, mitte Miralda, muidu tulevad mul mõlemad kõrvad peast ära,“ palus Ramilda.

„Ära sega, kui ma noort inimest õpetan,“ ütles pr. Malmberg. „Keegi peab ometi noori õpetama ja neid perekondlikult kasvatama, sest see läheb neil elus tarvis. Mis on kasu ladina keelest, kui ei osata kohvitasigagi nõnda ümber käia, et tal kõrv küljest ära ei tuleks. Nõnda pole saksa keelestki suuremat kasu. Sa mõtle ometi ise, kuhu see kõlbaks, kui kõik meie inimesed oleksid haritud ja räägiksid saksa keelt, aga ise murraksid kõigil tassidel kõrvad ära.“

„Härra Paas ei oska veel hästi saksa keelt, tema võiks ikkagi mõne tassikõrva ära murda, eks, armas tädi?“ ütles Ramilda.

„Sinul on kõik alles ainult nali ja naer, sina ei mõista veel elutõde,“ ohkas pr. Malmberg.

„Küll ma õpin, armas tädi, usu, küll ma õpin,“ kinnitas Ramilda. „Aga lähme toome nüüd sulle uue tassi ära, seda on hädasti tarvis.“

„Sellega on aega,“ vastas pr. Malmberg.

„Ei, ei, lähme kohe, armas tädi,“ mangus Ramilda ja võttis pr. Malmbergi käest kinni, kes lõpuks järele andis ja laskis enda uksest välja vedada.

Natukese aja pärast Ramilda jooksis söögituppa tagasi, mantel juba seljas, ja sosistas Indrekule:

„Nüüd peate teie, nüüd teie. Kohe! Nüüd on teie

kõrd, muidu ei saa ma enam kunagi teile saksa keelt õpetada. Tassikõrv või saksa keel!“

Ütles ja kadus nagu ilmunudki: kergesti, kärmesti, ootamatult.

Pärast õhtusööki leiti, et ühel tassil oli jällegi kõrv küljest ära.

„Kelle plats see on?“ küsis pr. Malmberg.

„Siin istub härra Ollino,“ teadis teenija.

Küsi temalt.

„Minu tassil oli kõrv küljes,“ ütles Ollino.

Uskumatu! Teejoomisel oli tassil kõrv küljes, aga pärast seda läks ära! Kuidas või kuhu ta läks, keegi ei teadnud. Tass seisis kui suur mõistatus härra Ollino platsil. Aga võib olla ei pannud see õieti tähele või luiskas ta millegi pärast?

„Ma vahetasin tassid pärast teejoomist,“ seletas Indrek Ramildale hiljem.

„See oli teist väga ilus!“ kiitis Ramilda. „Nüüd usaldan ma teid, ainult teid. Ka papa usaldab teid, ma tean. Ja teate, mis tädi ütles? Ütles: noh, nüüd on valmis, sest kui on ühel kõrv läind, siis lähvad ka teistele. Sellepärast peate paari päeva pärast veel ühe kõrva, nii et ta oma sõnu kindlasti usuks. Temaga on usk peaasi. Ja need kõrvad hoidke mälestuseks, eks. Kas hoiate? Rohkem pole vaja, kui üks veel, siis hakkab tädi kohe uskuma ja jätab valvamise. Mul on temast nii kahju, kui ta nõnda hirmus valvab. Öösigi ei saa ta õieti rahu, näeb tassikõrvadest unes. Vaene tädi! Nii et üks veel, sellest aitab tädi usuks, rohkem pole vaja.“

Ramildal oli tõepoolest õigus, sest kui leiti, et juba teine uus tass ilma kõrvata, ütles pr. Malmberg Indreku juuresolekul:

„Mis minagi enesest nii väga vaevan, et teist haritud inimesi teha, jooge ja sööge pealegi nagu põrssad mollil, kui te muidu ei saa.“